

СЎЗ БОШИ

Қўлингиздаги «Маърузалар матни» мусиқа ўқитиш методикаси фанидан методик қўлланма сифатида яратилди. Маъруза матнини асосий мақсади олий ўқув юртлари талабаларини мусиқа маданияти дарсларида ва синфдан ташқари мусиқа тарбияси ишларини, методик жиҳатдан тўғри ташкил этиб, ДТС асосида мазмунли қилиб олиб боришга қаратилган.

Республикамизда «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг 2 – сифат босқичини амалга ошириш мақсадида, маъруза матни қайта кўриб чиқилди. Янги адабиётлар, иш тажрибалар ва фан янгиликлари билан бойитилди. Ушбу маъруза матни Олий ўқув юртлари мусиқа факультетлари ва бошланғич таълим услубиёт факультет мусиқа бўлимлари учун мўлжалланган.

МАВЗУ: ШАХС КАМОЛОТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА
МУСИҚА ТАРБИЯСИНИНГ РОЛИ

РЕЖА:

1. Маданий ҳаётимизда мусиқани тутган ўрни.
2. Мусиқа таълимотини ривожлантиришга мусиқа маданияти дарсларини аҳамияти.
3. Шахсни шаклланишида мусиқанинг роли.
4. Мусиқа ўқитувчиси олдига қўйилган замонавий талаблар.

АДАБИЁТЛАР:

1. Д.Ф. Омонуллаев «Мактабда мусиқа тарбияси методикаси» лекциялари курс . Т.1990 йил
2. М.О. Иномова. «Педагогика» маърузалар матни Т. 2000 йил
- 3.О.Апраксина. «Методика музўқалъного воспитания в школе» Т.1992

Маъруза матни

Мусиқа маданий ҳаётимизда кенг ўринни тутган, инсон шахсиятини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этадиган санъат туридир. Мусиқа тарбияси эса, нафосат тарбиясининг асосий ва мураккаб қирраларидан биридир, у атрофдаги гўзал нарсаларни тўғри идрок этишга ва қадрлашга ўргатади. Ўқувчиларга нафосатли тарбия беришда умумтаълим мактабларидаги, мусиқа маданияти дарсларини аҳамияти катта. Ўқувчилар нафосат ҳиссини, санъат сирларини тушунишни ва қадрлашни, санъатдан баҳраманд бўлишни, аввало мактабларга ўрганадилар. Нафосат дидини шакллантириш учун эса, мусиқа маданияти дарслари билан бир қаторда синфдан ташқари мусиқа тарбиясини аҳамияти катта. Чунки, синфдан ташқари мусиқа тарбиясининг оммавий ва тўғарак шаклларида болалар ялпи тарзда жалб этилади. Зотан, мусиқа тарбияси

созанда ёки хонандани эмас, энг аввало инсонни тарбиялайди. Ўсиб келаётган ёш авлодни мусиқа, гўзаллик оламига олиб киради. Чунки, мусиқа инсон ҳаётига кучли таъсир кўрсатиш имкониятига эга ва аҳдоқий – нафосат тарбиясининг муҳим воситасидир. Инсон мусиқа билан она алласи орқали танишиб, умирбод мусиқадан завқ топади. Мусиқадан озуқа олиш учун эса, инсон юксак маданиятли, соф қалб эгаси, гўзалликни хис эта оладиган бўлиши керак. Олимлардан бирлари: «Одам шахс бўлиши учун, у руҳий томонидан ривожланиши, ўзини бир бутун инсон деб ҳис қилмоғи керак» – деган эди.

Шахсни ривожлантириш учун аввало, унинг ҳулқига таъсир этувчи омилларни, унинг табиатини, қизиқишини ўрганиш лозим. Бунинг учун шахсни турли муносабатлар доирасига қўйиб кузатиш керак. Ана шундагина унинг ижтимоий ҳулқи, маънавий қиёфаси, инсоний фазилатлари рўёбга чиқади. «Ҳар бир инсон – деган эди Абу Носир Ал – Фаробий – ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва юксак етукликка эришиш учун, инсонлар жамоасига эҳтиёж туғилади, шу сабабли у кўп нарсаларни ўзаро ёрдамлашуви орқали етукликка эришади».

Болани шахс сифатида ривожлантиришда насл, атрофидаги муҳит, тарбия муҳим роль ўйнайди. Ўқитувчи бу омилларни кузатиб, ўрганиб чиқиб, ўқувчиларни қизиқиши, қобилияти, мусиқага, гўзалликка, меҳнатга муносабатларига қараб, мусиқий билим, кўникма ва малакаларини сингдира бориши лозим. Инсон мусиқадан умрбод завқ топади ва мадад олади. Шу боис ўқувчиларга мусиқа маданиятини тарбиялаш, юксак дид билан қуроллантириш, маънавий дунёқарашини шакллантириш бошланғич синф мусиқа ўқитувчисини вазифасидир. Мусиқа инсон руҳиятига эмоционал таъсир кўрсатиш билан бирга, мусиқий товуш ёрдамида вужудга келадиган мусиқий товуш ёрдамида вужудга келадиган мусиқий оҳанглар билан таъсир этади, болаларни қувонтиради, ўйлантиради, яхшиликка, гўзалликка етаклайди ва нафосат оламига олиб келади. Шундай экан, бошланғич синфларда мусиқа маданияти

дарсларига эътибор янада кучайиб, бошланғич синф мусиқа ўқитувчиси олдига катта вазифаларни қўяди. Шу билан бирга, иқтидорли ўқитувчиларни, мактаб ҳаётига оммавий ва тўғарак ишларига жалб этиш бошланғич синф ўқитувчиси зиммасидадир. Мусиқа маданияти дарсларида миллий мусиқа меросларидан тўлақонли фойдаланиш ва бугунги замонавий асарларни мусиқа дарсларида қўллаш, ўқитувчидан иш мазмунини ва услубини янгилашни талаб этади. Бунинг учун мусиқа ўқитувчиси ўз фанини пухта билиши, болаларни севиши, педагогика, психология, болалар физиологияси, мусиқа ўқитиш методикасидан чуқур билимга эга бўлиши лозим. Чунки ёш авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялашда мусиқа ўқитувчиси етакчи бўлиб ҳисобланади. Мактаб ҳаётида бошланғич синф мусиқа ўқитувчисини фаолият миқёси кенгдир. Мусиқа маданияти дарсларидан ташқари, ўқувчилар билан тарбиявий мусиқали очиқ дарслар ўтказади. Бу ҳозирда ишлаётган ўқитувчилардан иш мазмуни ва услубида янгиланиш жараёнини талаб этади. Бундай талаблар янги напёрдан чиққан қўлланмалар, тавсияномалар, дастурлар, дарсликлар кенг маънода мазмунли қилиб ёритилган. Мусиқа ўқитувчиси дарс жараёнида қўшиқ кўйлаш, мусиқа тинглаш, мусиқага мос болалар чолғу асбобларидан жўр бўлиш мусиқий ритмга ҳаракатлар бажариш каби дарс фаолиятларида мусиқага қизиқтира олиш, уларни мусиқий қобилиятларини ўстиришга ҳаракат қилиш лозим. Чунки, мусиқа ўқувчиларга тез таъсир эта оладиган таълим — тарбия воситасидир. У ўқитувчиларни шахс бўлиб шаклланиши учун оммавий ва ахлоқий томондан ижобий таъсир кўрсатади. Шунинг учун ҳам, мусиқа маданияти дарслари, аввало тарбия дарси деб аталади. Дарс самарадорлигини ошириш мусиқа ўқитувчисидан меҳнат, ўз фанига муҳаббат, болаларни гўзаллик ва нафосат оламига олиб кириш учун билим, мусиқага меҳр ва шижоат талаб этади.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Маданий ҳаётимизда мусиқа қандай аҳамиятга эга?
2. Баркамол ипсонни тарбиялашда мусиқанинг мақсад ва вазифалари нимадан иборат?
3. Шахсни тарбиялашда мусиқа қандай аҳамиятга эга?
4. Мактаб ҳаётида мусиқа ўқитувчисини тутган ўрни?

Таянч тушунчалар:

Мусиқа — турли—туман товушлар билан образ яратиб берувчи, ғоявий эмоционал мазмунга эга бўлган санъатни бир тури.

Мусиқа эстетикаси — мусиқа санъатининг модияти, бадиий шакллари ва услубларини ўрганадиган фан.

2 — МАЪРУЗА (2 соат)

МАВЗУ: КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ МИЛЛИЙ ДАСТУРИНИНГ
МАЗМУНИНИ МАҚСАДИ ВА АСОСИЙ БОСҚИЛАРИ

РЕЖА:

1. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини мазмуни ва омиллари».
2. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни асосий мақсади ва вазифалари.
3. Давлат Таълим Стандартлари дастурини жорий этилиши.
4. Бошланғич синф мусиқа ўқитувчиси ва унга қўйилган замонавий талаблар.

АДАБИЁТЛАР:

1. И.А.Каримов. «Баркамол авлод орзуси». Т. Ўзбекистон 1998 йил
2. М.О. Иномова. «Педагогика маърузалар матни» Т. 2000

3. Д.Ф.Омонуллаев ва бошқалар «Бошланғич таълим»
Давлат Таълими Стандартлари дастури. Т. 1992
4. О. Шайхова. Инсон ва унинг маънавий дунёси Т.
1993

Маъруза матни

Ўзбекистон таълим тарбия соҳаси ва ислоҳ қилишнинг асосий омилларида бири «шахс манфаати ва таълим устиворлигидир». Бу омил давлатимизни ижтимоий сиёсатини белгилаб берадиган муҳим жараён бўлганлиги учун 1997 йил 29 август Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида «Таълим тўғрисида» ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ишлаб чиқилди. Бу борада Президентимиз И.А.Каримов «Тарбиячи – устоз, ёш авлодни ақл – идрокни ўстириш, баркамол етук инсон этиб етиштириш учун энг аввало, ўзи шу талабларга жавоб бериши ва шундай фазилатларга эга бўлиши керак» – деган эди. Дарҳақиқат ўқитувчилик касбида билимдонлик, зукколик, ўз касб маҳоратини мунтазам такомиллаштириб бориш талаб этилади. Шунинг учун ҳам, барча касблар ичида ўқитувчилик касби шарафли ва масъулиятли ҳисобланади. Жамиятимизни маънавий янгиланишида демократик, ҳуқуқий, давлат қурши кадрлар тайёрлаш миллий дастурида асосий масала бўлиб ҳисобланади. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни асосий омилларида бири, халқнинг бой интеллектуал мероси ва умуминсоний қадриятлар асосида замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологиянинг янги ютуқлари асосида кадрларни тайёрлаш ва янги тизимини шакллантириш.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни асосий мақсади, бугунги мустақиллик шароитида давлат, жамият ва оила олдига жавобгарликни ҳис эга оладиган етук, компи инсонни тарбиялаш, таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўзининдан қолган мафтуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлат даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи кадрлар тайёрлаш миллий

тизимини яратиш. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да белгиланган барча вазифалар уч босқичда амалга оширилиши кўрсатиб берилган.

1 – босқичда (1997 – 2001 йиллар) педагогик ва илмий педагог кадрларни тайёрлаш ҳамда уларни малакасини оширишни замон талабларига жавоб берадиган даражада ташкил этиш ҳамда таълим олувчиларнинг юксак тайёргарлик даражаси ва маънавий – ахлоқий савиясининг сифатига нисбатан қўйиладиган зарур талабларни белгилаб берувчи, давлат таълим стандартларини яратиш ва жорий этиш асосида миллий дастурни рўёбга чиқариш ва йўналишларига аниқликлар киритиш.

2 – босқичда (2001 – 2005 йиллар) мажбурий умумий ўрта махсус, касб – ҳунар таълимига, шунишдек ўқувчиларнинг қобилиятлари ва имкониятларига қараб, табақалаштирилган таълимига ўтиш, сифат босқичини шакллантириш.

3 – босқичда (2005 ва ундан кейинги йиллар) – тўпланган тажрибаларни умумлаштириш асосида, янада ривожлантириш. Таълим жараёнини ахборотлаштириш, узлуксиз таълим тизимини жаҳон ахборот тармоғига, компьютер ахборот тармоғи орқали улаш. Масофада ўқитишни жорий этиш. Мусиқа санъати, янги авлодни тарбиялашда ўзига хос манба бўлиб хизмат қилади. Азадан, ўзбек мусиқа таълим – тарбия педагогикаси ва унинг мукамал услублари устоз ва шогирд анъаналари мисолида такомиллашиб борган. Шу боис барча ўқув предметлари қатори мусиқа фанидан ҳам 1998 йил 10 май Вазирлар Маҳкамасининг 203 – сон қарори билан Давлат Таълим Стандартлари ишлаб чиқилди.

Давлат Таълим Стандартлари жорий этилиши миллий мусиқий меросдан тўлақонли фойдаланиш имконини беради. Булар оммавий халқ куйи ва қўшиқларида, хонанда ва созандаларнинг ижодий фаолиятлари мақом, ё шашмақом, достонлар ва бугунги замонавий мусиқий фаолиятида ўз аксини топган. Янги таълим мазмуни, ўқувчиларнинг билим ва малакаларини оширади, хотираларини мустаҳкамлайди, образли

тасаввур қилиш, муסיқий дид каби ҳислатларни ривожлантиради.

Узлуксиз таълим тизимининг фаолият олиб бориши Давлат Таълим Стандартлари асосида, турли даражаларидаги таълим дастурларининг изчиллиги асосида таъминланади ва қуйидаги **таълим турларини** ўз ичига олади:

- мактабгача таълим;
- умумий ўрта таълим;
- ўрта махсус, касб – ҳунар таълими;
- олий таълим;
- олий ўқув юртидан кейинги таълим;
- кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;
- мактабдан ташқари таълим.

«Умумий таълим дастурлари»: мактабгача таълим, бошланғич таълим (1–4 синфлар), умумий ўрта таълим (5–6 синфлар), ўрта махсус, касб – ҳунар таълимини ўз ичига қамраб олади.

Таълимнинг асосий принциплари қуйидагиларга асосланади:

1. Таълим – тарбиянинг демократик характерда эканлиги.
2. Таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги.
3. Умумий, ўрта ва ўрта махсус таълимнинг мажбурийлиги.
4. Лицей ёки касб – ҳунар коллежида ўқиш танлашнинг ихтиёрийлиги.
5. Таълим тизимининг дунёвий характерга эга бўлиши.
6. Давлат Таълим Стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиклиги.
7. Таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув.
8. Таълим тизимида давлат ва нодавлат бошқарувни бўлиши.
9. Таълим тизимида Халқ таълим вазирлиги давлат бошқарувни органи ҳисобланади.
10. Билимни бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш.

Давлат Таълим Стандартлари мазмунида ўқувчиларни муסיқий иқтидорини ривожлантириш,

мусиқа санъатига меҳр ва иштиёқини ошириш, мусиқа санъатига қизиқувчи ўқувчиларга шарт – шароит яратиб бериш, уларни бадиий эҳтиёжини қондириш, мусиқа таълим – тарбиясини асосий вазифасини ташкил этади.

Ўқувчиларни мусиқа санъатини бутун нафосати билан ўрганишлари, мусиқани бадиий идрок этиш, яқка ва жамоа бўлиб қўшиқ куйлаш, рақсга тушиш ва ижодкорлик малакаларини шакллантириш Давлат Таълим Стандартларини асосий мақсади бўлиб ҳисобланади. Шунингдек, умумий таълим доирасида ўқувчилар ўзлаштириши лозим бўлган минимал билим ва малакалар баён этилган.

Давлат Таълим Стандартлари мусиқа дастурида мусиқани ўргатиш методикаси, дарсларининг таҳминий режаси, йил, чорак, мавзулар, ўзбек халқ мусиқаси намуналари, ҳамда композиторларнинг янги замонавий асарлари киритилган.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида кўтарилган барча масалалар, Республикамизнинг ақлий салоҳиятини оширишга қаратилган экан, бу энг аввало ўқитувчи касбига бўлган муносабатни ошириш лозимлигини тақозо этади.

Бугунги мустақиллик шароитида таълим муаммоларини ҳал қилишда, бошланғич синф мусиқа ўқитувчиси замон билан ҳамнафас қадам ташлаб, ахборот технологияси ва илғор педагогик технология малакаларини тўлиқ ўзлаштириш ва шулар асосида таълим – тарбия жараёнини ташкил этмоғи лозим. Синфдан ташқари мусиқа тарбиясини тўғарак шаклида рақс дастури, фолклор, доирачилар ансамбли, хор тўғараклари, вокал ансамбли мусиқа ўқитувчисини зиммасидир. Ўқитувчи бир соатлик мусиқа дарсида ҳам чолғу, ҳам хонанда, ҳам дирижёр, ҳам сценарий муаллифи, ҳам артист бўлиши лозим. Шу боис, мусиқа дарси санъат дарси дейилади. Бунинг учун мусиқа ўқитувчиси ўз касбига ва болаларга меҳр қўйган юксак маданиятли кенг дунёқарашга эга бўлган шахс бўлмоғи лозим. У педагогика, психология, болалар физиологияси, этика ва эстетика назариясининг амалий соҳаларидан

етарли даражада билим, кўникма ва тажрибага эга бўлиши лозим. Чунки бошланғич синф мусиқа ўқитувчисининг мактаб ҳаётида фаолият миқёси кенгдир.

ТЕКШИРИШ УЧУН САВОЛЛАР:

1. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг мазмунини очиб беринг?
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини мақсад ва омилларини ёритиб беринг?
3. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини асосий босқичлари мазмунини очиб беринг?
4. Давлат Таълим Стандартлари мазмуни ва мақсадини айтиб беринг?
5. Бошланғич синф мусиқа ўқитувчиси ва унга қандай вазифалар қўйилган?

Таянч тушунчалар

Фолклор – ўзбек халқ оғзаки ижоди.

Асар, ижод – композитор яратган мусиқа.

Динамика – товушларнинг қаттиқ – секин ижро қилиниши.

Мусиқа шакли – мусиқа асарининг тузилиши.

Мақом – мусиқа чолғу асбобларида парда ва товушлар ўрнини билдиради.

3 – МАЪРУЗА (2 СОАТ)

МАВЗУ: МУСИҚА ДАРСИНИНГ УМУМДИДАКТИК ПРИНЦИПЛАРИ

РЕЖА:

1. Педагогика фани асосида мусиқа таълимининг ўқитиш усуллари.
2. Мусиқа ўқитишнинг дидактик асослари.
3. Систематик, илмийлик, давомийлик принциплари.
4. Онглилик ва активлик принциплари.
5. Мусиқа дарсларида кўргазмалик принципи.
6. Ўқув материалларининг болалар билим ва малакаларига мослиги буларни мустахкамлаш принципи.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ж.Мажидов,Р.Ражабов.«Мактабда мусиқа таълими самарадорлигини оширишнинг дидактик асослари» Т. 1990
2. С.Йўлдошев. «Ўзбекистонда мусиқа тарбияси ва таълимнинг ривожланиши» Т. 1985
3. Д. Омонуллаев. «Умумий таълим мактабларида мусиқа дастури» Т. 1992

Маъруза матни

Мусиқа маданияти дарслари педагогиканинг дидактик назарияси ва принциплари асосида тузилади. Мазкур принциплар ўқитувчи ҳамда ўқувчи томонидан бажариладиган барча таълим асослари —дарс мазмунини методлари ва дарсларнинг тузилишидаги асосий талаблар ва унинг йўналишларини белгилаб беради. Мусиқа маданияти дарсларининг дидактик принциплари беш турдан иборат:

1. Мусиқа таълими ва тарбиясида системалилик, илмийлик ва давомийлик принципи.
2. Дарсда ўқувчиларнинг оғлилик ва активлик принципи.
3. Мусиқа маданияти дарсларида кўргазмалик принципи.
4. Ўқув материалларининг болалар билим ва малакаларига мослиги принципи.
5. Мусиқа дарсларида билим ва малакаларнинг мустаҳкамлиги принципи.

Мазкур принциплар асосан, ўқув материалларини қўллаш, мусиқа дарсини мазмунини ва режасини тузиш жараёнида қўлланади. Юқоридаги, қайд этилган умумдидактик принциплар бир—бири билан узвий боғлиқ бўлиб, мусиқа дарсини давлат таълим стандартига мувофиқ, миллий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда, узлуксизлигини ва узвийлигини асос қилиб мусиқа фаолиятини изчиллигини таъминлайди.

1. **Муסיқа таълими ва тарбиясида системалик, илмийлик ва давомийлик принципи** ҳар бир дарсда ўзининг тузилиши ва мазмуни билан илмий асосида ташкил топиши лозим. Муסיқа ҳақидаги билимлар доираси, муסיқа таълими ва тарбиясининг асосий омилидир. Унда инсоният яратган муסיқага оид қондалар, хулосалар, умумлашган муסיқавий тажрибалар ўз аксини топган. Уларни ўзлаштириш – муסיқа амалиёти йўлида билим ва кўникмалар ҳосил қилиш демакдир. Дарс жараёнида ўқув материалларини болаларнинг билим тажрибасига мослиги. Болалар овозининг ривожланиш қонуниятларини ҳисобга олиш, нота қонуниятларини тўғри ўргатиш, болаларнинг фикрий қобилиятига мос равишда таҳлил этиш дарсининг илмийлик принципларини ташкил этади. Илмийликни, системаликсиз амалга ошириш қийин. Дарсининг барча ўқув фаолиятини ҳамда кейинги дарсларнинг ўзаро мантиқий боғланиши системалик асосини ташкил этади. Куйлаш ва тинглаш учун асарларни билим ва малака даражасига кўтариб, соддадан мураккабга, номаълумдан маълумга қараб ўзлаштириб бориш принциплари муайян тартибга мос бўлиб, системалик демакдир. Дарсининг ҳар бир фаолияти ўз навбатида, ҳар бир дарсининг мантиқий давоми бўлиб, педагогик мақсадларни тобора амалга ошириши давомийлик принципи демакдир.

2. **Дарсда ўқувчиларни онглилик ва активлиги принципи.**

Мазкур принцип дидактиканиннг етакчи принципларидандир. Чунки, билимни ўзлаштириш ўқувчининг ақлий фаолиятига асос бўлган билиш жараёнига боғлиқдир. Муסיқа идроки кишининг ҳаётий тажрибасини бойитади, реал воқеаларни бадиий ҳис этиб, билиш , фикрлаш қобилиятини ўстиради. Мазкур малака ва кўникманиннг шаклланиши бола онгининг узоқ, ривожланиш жараёнини талаб этади. Бунинг учун, боланиннг ўқув материалларни онгли равишда билиб ўзлаштириши, билим жараёнини активлигини вужудга келтиради. Маълум муסיқа асарини куйлаб ёки тинглаб ўзлаштириш ва ундан бадиий – эстетик, завқланиб, идрок

этишда, боланинг энг аввало, диққат эътиборини жалб эта билиш унда қизиқиш уйғота билиш, онглилик ва активликни вужудга келтиради. Мусиқани онгли идрок этиш ва навбатида бадий оҳанг ва мантиқий жиҳатдан хотирада турғун сақланишни талаб этади. Мусиқа дарсларида онглилик ва активлик айниқса, вокал – хор малакаларини шакллантирилиши учун зарурдир. Хор бўлиб қўшиқ куйлаш, мусиқа тинглаш, мусиқа саводи, фаолиятларида ҳам, онглилик ва активлик, мусиқани назарий ва амалий жиҳатларини тўғри билиш ва ўзлаштирилиши осонлаштиради.

3. Мусиқа дарсида кўргазмалилик принципи.

Мусиқа тарбиясида мусиқанинг ўзи ўзига кўргазмали

воситадир. Чунки, у кўз билан эмас, балки қулоқ билан идрок этилади. Мусиқа тинглашда ҳам, асар таҳлилида ҳам, оҳанг кўргазма сифатида ижро этиб кўрсатилади. Ўқитувчининг ўзи, нутқи, ижроси ҳам асосий кўргазма бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари, техник воситалар, кўргазмали карточкалар, график ёзувлар, расмлар, нота ёзувлари ҳам, мусиқа дарсида кўргазма сифатида муҳим роль ўйнайди.

4. Ўқув материалларининг болалар билим ва малакаларига мослиги принципи.

Мазкур принцип, дастурдан танлаб олинган ўқув материаллари ва мазкур методик материаллар асосида дарс мазмунини тузиш жараёнида қўлланилади. Бунда ҳар бир синфнинг умумий билим ва малака даражаси ҳисобига олиниши шарт. Дастур асосида ҳар бир синфнинг билим ва малакалари ҳисобига олинган ҳолда, мусиқа дарсининг ярим йиллик календарь – мавзули режаси тузилади. Календарь – мавзули иш режа бир йилда икки марта, ўқувчиларнинг ёш ҳусусияти, мусиқий ўқуви, янги қўшиқлар, мусиқа тинглаш учун асарлар, мусиқа саводидаги ўқув материаллари, дарс фаолиятларига қараб тузилади.

5. Мусиқа дарсларида билим ва малакаларининг мустаҳкамлиги.

Мазкур принципларини амалга оширишининг энг асосий шарт, юқорида баён этилган тўртта принципга жиддий амал қилишдан иборатдир.

Биринчидан билим ва малакаларнинг чуқурлиги, мустаҳкамлиги ва ҳаётийлигини таъминлаш лозим, яъни мазкур асарни ва унинг ижро услубини, маданий ҳаётимиз учун зарур эканлиги ҳақида болаларда ишонч ҳосил қилишниши лозим.

Иккинчидан асарларни танлашда қуйидагиларга амал қилиш керак:

а) асарнинг болаларни маънавий ва ахлоқий тарбиясини учун мослиги.

б) мусиқа таълимининг ҳусусияти.

в) синфдаги барча болаларни мазкур асарга қизиқтира олиш ва тўла ўзлаштиришга эришиш.

Учинчидан дарсда олинадиган билимлар доираси ва малакаларини амалиётда такрорлаш ва мустаҳкамлаш. Масалан: Қўшиқларни жумлаларга бўлиб ўргатиш ва кейинги дарсларда мустаҳкамлаб такрорлаш.

Тўртинчидан мусиқа дарсларида ҳар бир янги билим элементи дарс фаолиятида тўлиқ ўзлаштирилади ва кейинги дарсларда кенг қўлланилиб, доимий билимга айлантирилади.

Хулоса, қилиб айтганда, педагогиканинг умумдидактик принциплари, мусиқа маданияти дарсларида катта аҳамиятга эга бўлиб, мусиқани ҳаёт билан боғлашда муҳим аҳамият касб этади.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Педагогикани дидактик принципларининг моҳияти нимадан иборат?
2. Умумдидактик принципларининг қандай турлари мавжуд ва уларнинг мусиқа дарсларида қўлланилиши?
3. Мусиқа дарсларида системалик, давомийлик принципларидан қандай фойдаланилади?

4. Кўргазмалилик, онглилик ва активлик принципларидан мусиқа дарсида қандай фойдаланиш мумкин?
5. Ўқув материалларининг болалар билим ва малакаларига мослиги принципи деганда нимани тушунамиз?
6. Мусиқа дарсларида билим ва малакаларни мустаҳкамлаш принципи қандай қўлланилади?

Таянч тушунчалар:

1. **Оҳангдошлик** – бир неча товушларнинг бир йўлга солиб куйланиши.
2. **Чолғучи** – мусиқачи, созанда чолғу асбобларда ижро этувчи.
3. **Принцип** – тамойил.
4. **Мусиқа тарихи** – Мусиқа саънатининг пайдо бўлишидан ҳозирги замонга қадар тараққиёти.

Мусиқа назарияси – мусиқа таҳлили, ижрочилигини ўргатувчи фан.

4 – МАЪРУЗА (4 соат)

МАВЗУ: МУСИҚА МАДАНИЯТИ ДАРСЛАРИНИНГ ХУСУСИЯТИ
ВА СТРУКТУРАСИ

РЕЖА:

1. Мусиқа маданияти дарсларининг мақсад ва аҳамияти.
2. Мусиқа маданияти дарсининг хусусияти ва бошқа фанлардан фарқи.
3. Мусиқа маданияти дарсининг бошқа фанлар билан алоқаси.
4. Мусиқа дарсининг структураси.
5. Мусиқа дарсининг фаолият турлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари.

АДАБИЁТЛАР:

1. Д.Ф.Омонуллаев. «Умумий таълим мактаблари учун мусиқа дастурлари». Т. 1992 йил.

2. Ҳ. Нурматов «6 – синф учун ўқув қўлланма». Т. 1997 йил
3. Ҳ. Нурматов ва Н.Норхўжаев 1 – синф учун «Муסיқа алифбоси» дарслиги. Т. 1998 йил.
4. Г.М.Шарипова. «Бошланғич синфларда муסיқа ўқитиш учун методик қўлланма». 2001 йил.

Маъруза матни

Дарс, муסיқа тарбияси тизимида, етакчи омиа ҳисобланади. Чунки, болалар яли тарзда қамраб олинади. Муסיқа болаларни ақлий ҳамда аҳлоқий ривожланишида катта ижобий таъсир кўрсатади. Шунинг учун муסיқа дарслари энг аввало, тарбия дарси дейилади. Фаннинг номи фақатгина муסיқа ўқитиш методикаси эмас, балки муסיқа тарбияси методикаси дейилади. Янги дастур мазмунида дарс ўтиш учун муסיқа ўқитувчиси ўзининг муסיқий ва назарий билимларини такомиллаштириши лозим. Бугунги кунда муסיқа инсонни шаклланишида муҳим роль ўйнайди, унинг ҳиссиёти ва руҳиятига фаол таъсир кўрсатади. Умумтаълим мактабларининг асосий вазифаларидан бири, ўқувчиларни нафосат оламига олиб кириш ва маънавий тарбия бериш. Бунда ўқитувчи болаларни маълум бир муסיқа асари билан таништириб, уни ифодали, «жонли» қилиб ижро этиб, ўқувчилар диққат эътиборини асарга жалб этади, уларнинг нутқини ўстириш, фикрлаш қобилиятини, дунёқарашини кенгайтиради, эмоционал ҳис – туйғуларга ҳам фаол таъсир этади. Муסיқа дарсларининг мазмунида фақатгина ўзлаштириш эмас, балки ўқувчилар онгини воқеликка муносабатини ривожлантириш, эстетик маданиятини таркиб топтириш ва бошқа ички ҳис – туйғуларини шакллантириш назарда тутилади. Ўқитувчининг дарсга ижодий тарзда ёндашиши муҳим аҳамият касб этади ва бир қанча вазифаларни ўз олдига мақсад қилиб қўяди:

- муסיқа тарбиясида янги метод ва воситалар излаш;
- ҳаёт ва санъат ўртасидаги узвий боғлиқликни ифодалаш;

Ушбу мақсадларни амалга оширишда ўқитувчи жиддий тайёргарлик кўриши, ўз устида тинмай ишлаши, яъни билим савиясини ошириши учун илмий адабиётлар, янги дастурлар, бадий адабиётлар, театр, музейларга бориб (тинмай) онгини ошириш йўлларини такомиллаштириб бориши зарур. Мусиқа дарслари олиб бориладиган синф хонаси дид билан намунали жиҳозланган бўлиши муҳим роль ўйнайди. Техника воситалари, методик кўргазмали қуроолар, пианино чолғу асбоби ва ўзбек халқ чолғу асбоблари билан жиҳозланган бўлиши, янги дастурдан фойдаланиб, дарс режа конспекталарини тузиб янги технологияни қўлаб олиб борилиши керак. Шундай қилиб, мусиқа дарсларининг барча фаолиятларини мақсади ва мазмунини дарсни мазмунларини ёритиб, ҳаёт билан боғлаб дарснинг ҳамма қисмларини бир—бири билан узвий олиб боришини талаб этилади.

Мусиқа дарси бошқа дарслардан ўзининг бадийлиги, қизиқарлилиги ва болаларга кўпроқ ижодий завқ, эмоционал туйғулар ва образли кечинмалар уйғотиши билан ажралиб туради. Шунинг учун мусиқа дарси энг аввало, тарбия дарсидир. Мусиқа дарслари қуйидаги специфик ҳусусиятлари билан бошқа дарслардан фарқ қилади:

1) У мусиқа назарияси ва ижрочилигига доир турли фаолиятлардан: вокал—хор машғулоти, мусиқа саводи, мусиқа тинглаш, болалар чолғу асбобида чалиш, ритмик ҳаракатлар бажариш элементларидан иборатдир.

2) Мусиқа бошқа санъат турларидан ўзининг ифода воситалари, яъни «тили» билан фарқ қилади. Агар бадий адабиёт сўз билан тасвирий санъат ранглар билан, рақс санхати ҳаракат билан ифодаланса, мусиқа эса мусиқий товушларда вужудга келган оҳанг воситасида ифодаланadi. Юқоридаги санъат турларини кўриш ва эшитиш орқали идрок этсак, мусиқани фақатгина диққат билан тинглабгина ифода этамиз, шунинг учун кўзи ожиз кишилардан ҳам етук мусиқачилар етишиб чиққан.

3) Мусиқа аниқ вақт ўлчови билан боғланган санъатдир. Шунинг учун, ижро этиладиган мусиқа

темпига созланиб, унинг ҳар бир элементини диққат билан тингламасак, асарни мукамал идрок этолмаймиз. Мумтоз асарни қайта – қайта тинглаганда, унинг янги – янги бадий қирраларини ҳис этамиз.

4) Муסיқа болаларга фаол эмоционал таъсир кўрсатади, қувонтиради ҳамда ижодий кечинмалар уйғотади. Яхши, мазмунли, қизиқарли муסיқа дарсларидан болалар ҳордиқ чиқариб, бадий озуқа оладилар, қувноқ, ҳурсанд бўлиб чиқадилар. Ҳуллас муסיқа дарси ўзининг фаол психологик таъсири билан бошқа фанлардан фарқ қилади.

Шунингдек муסיқа дарси бошқа фанлар билан чамбарчас боғлиқдир. Тасвирий санъат, адабиёт, она тили, математика, тарих, педагогика, психология, вокал, ритмика ва бошқалар. Булар муסיқа дарсини ҳаёт билан боғлашга, мазмунли, қизиқарли қилиб дарсни олиб боришга ёрдам беради. Муסיқа дарси ўзининг аралаш дарс типи билан ҳам бошқа фанлардан фарқ қилади.

Бошланғич синфларда муסיқа дарси бешта фаолият туридан тузилади:

1. Хор бўлиб куйлаш.
2. Муסיқа саводи.
3. Муסיқа тинлаш.
4. Муסיқага мос ҳаракатларни бажариш.
5. Болалар чолғу асбобларида жўр бўлишдан иборат.

Хор бўлиб куйлаш

Болаларни муסיқий ўқувини ижодий ривожлантиришда айниқса, вокал – хор ишларининг аҳамияти катта. Бунда ўқувчиларни куйлашга қизиқтира олиш кўп жиҳатдан ўрганадиган ҳар бир машқ ёки қўшиқ ўқувчи томонидан чиройли қилиб куйлаб беришга боғлиқ. Чунки ёш болалар билан олиб бориладиган вокал – хор иши кўпинча ўқитувчи овозига тақлид қилиб куйлашга асосланади. Шунинг учун ўқитувчи ёқимли овози устида мунтазам иш олиб бориши керак. Вокал – хор ишларини амалга оширишда ўқитувчи овоз созлаш, қўшиқ ўргатиш жараёнида бошланғич синф

Ўқувчиларнинг овоз диапазони ($DO_1 - DO_2$), ишчи диапазони ($ми_1 - фа_1 - соль_1$) примар товушларида куйлаш учун қулай бўлган ($соль_1 - ля_1$), товушларини аниқ билиши лозим.

Муסיқа маданияти дарсларида қўшиқ ўргатиш бир неча босқич жараёнида амалга оширилади:

1. Болалар диққатини қўшиққа жалб қилиш.

2. Қўшиқ ҳақида ўқитувчининг кириш сўзи (қўшиқ муаллифлари, асарининг мазмуни, тарихий ҳусусиятлари ҳақида қисқача хикоя қилиш).

3. Қўшиқни таҳлил қилиниши (муסיқа ифода воситалари, лади, характери мазмунини суҳбат йўли билан белгилаш).

4. Қўшиқни муסיқий жумлаларга бўлиб ўргатиш (тўғри нафас олиб, жумлани оҳиригача тежаб етказиш, ижрочилик сифатлари устида ишлаш).

5. Қўшиқни бадий ижросига эришиш (қўшиқ ҳақидаги болалар таассуротлари юзасидан қисқа суҳбат ўтказиш яъни умумлаштириш).

Муסיқа саводи

Муסיқа маданияти дарслари жараёнида, муסיқа саводи мустақил дарс фаолиятлар жараёнида муסיқа асарларини бадий ўрганиш ва ижро этиш ишларини саводхонлик асосида бажариш учун қўлланилади. Муסיқа саводи мазмуни ўқувчиларни тобора шакллантиради ва уларни доирасини тобора кенгайтириб, чуқурлаштириб боради. Шундай қилиб муסיқа саводи дарсининг таълимий вазифасини бажаради. Муסיқа саводи (фаолиятининг) асосий негизи ва педагогик мақсади, янги дастур бўйича берилган чорак мавзулари куйлаш ва тинглашга доир асарларини саводли таҳлил қилиш орқали амалга оширилади. Улар ўқувчиларни кундалик ҳаётдан олинаётган таассуротлари ва муסיқий тажрибалари асосида ўргатилади.

Муסיқа саводи қуйидаги босқичлар бўйича ўргатилади.

1. Болалар диққатини муסיқа ифода воситалари – куй, регистр, темп, ритм, динамик белгилар ўргатиш.

2. Овоз созлаш ва қўшиқ ижро этиш қоидаларига доир билимлар, чапак ва чолғу асбоблар чалиш қоидаларига амал қилишга ўргатиш.

3. Муסיқа ижодкорлари: «композитор», «ижрочи», «тингловчи» мавзунинг мазмуни ва ўрганиладиган асарнинг муаллифлари ҳақидаги маълумотлар, муסיқа саводи орқали амалга оширилади.

Муסיқа тинглаш

Муסיқа тинглаш, муסיқа маданияти дарсларининг асосий омили ҳисобланади, чунки мусиқанинг янграши онгли равишда идрок этилиб, унинг характери, мазмуни онгли равишда ўзлаштирилади. Ўқувчиларни ҳаётий тажрибаларига таянган ҳолда ҳар бир мусиқа асари замирида маълум, ҳис – туйғу ва фикр акс эттирилади. Биз мусиқа дарсининг қайси фаолиятини олмайлик, у аввал мусиқани тинглаб, мусиқани идрок этишдан бошланади ва ўқувчиларнинг руҳиятига таъсир этади, шунинг учун мусиқа тинглаш дарсининг етакчи фаолияти бўлиб ҳисобланади.

Дарсда тингланадиган ҳар бир мусиқий асар, бадий – гоёвий мазмуни жиҳатдан чорак, дарс мазмунига боғлиқ бўлади ва илмийлик, давомийлик, изчиллик тамойилларига амал қилади.

Муסיқа тинглаш бир неча босқичлар орқали амалга оширилади:

1. Ўқувчилар эътиборини мусиқий асарга жалб қилиш ва ўқитувчининг кириш сўзи.
2. Ўқитувчи ижросида ёки магнит ёзувда асарни тинглаш.
3. Асарни суҳбат йўли билан мусиқий ва бадий гоёвий жиҳатдан оддий таҳлил қилиш.
4. Асарни бир бутунлигича қайта тинглаш ва асар ҳақида ўқувчиларни умумий таассуротлари юзасида яқуний суҳбат ўтказиш.

Муסיқа тинглаш методлари:

1. Қўргазмали методи:

- ўқитувчининг жонли ижроси, расмлар воситалари орқали болалар чолғу асбоби, торли, ритмли ҳаракатлар.

2. Амалий метод:

- ўқувчилар муסיқий асарга қизиқишини ошириб, уларни ҳаётий тажрибасига боғлаб тушунтириш ва муסיқий асарга муносабатини фаоллаштириш.

3. Таққослаш методи:

- бунда асарларнинг жанрлари ижрочилик ҳусусиятлари темплари, мазмунлари таққосланади, муסיқий дидини ўстиришга ёрдам беради.

Муסיқа дарсини 5та фаолияти турлари (хор бўлиб куйлаш, муסיқа саводи, муסיқа тинглаш, муסיқага мос ҳаракатлар бажариш ва болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш) узвий боғлаб борилади ва мантиқий бир бутунликка эришиш мақсадга мувофиқдир.

4. Оғзаки методлар:

- ўқитувчи тинланадиган асар мазмунини болалар ҳаётига боғлаб ёритади. Асар мазмунига қараб муаллифлари, келиб чиқиш тарихи ҳақида қизиқарли ҳикоя қилиб беради.

Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш.

Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш. Бу фаолият тури энг қизиқарли машғулотдир, чунки болалар чолғу асбоблари жонли, товушли ўйинчоқлар сифатида ҳар бир ўқувчининг қизиқтиради. Болалар чолғу асбоблари биринчи навбатда ўқувчиларда ижролик элементлари орқали ижодкорлик, муסיқий ўқув қобилиятларини ривожлантиради. Муסיқа маданияти дарсларида болалар чолғу асбобларидан фойдаланиш яхши натижалар бериш билан бирга ўқувчиларни дарсга интилувчанлигини, қизиқишини, муסיқий ўқувини оширади. Муסיқа дарсларида қўлланиладиган болалар чолғу асбоблари икки турга бўлинади. Куйчанг ва куйчанг бўлмаган (шовқинли) чолғу асбоблар киради.

1. Куйчанг чолғу асбобларга металафон ва кселафон киради.

2. Куйчанг бўлмаган чолғу асбобларига: доирачалар, оддий чўп қошиқлар, кичик шиқилдоқлар, барабанчалар, учбурчак, маркасса ва румбалар киради.

Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш турли *методлар* амалга оширилади:

1. Аввал болалар куйни тинглаб, чапак чалиш, ритмик жўр бўлиш.
2. Муסיқага ритмик жўр бўлишни аниқ бажарганлар, болалар чолғу асбобларида жўр бўладиган.
3. Кейинчалик эса, пассив болалар, тўғри ижро этишга интилиш мақсадида, улар ҳам жўр бўладилар.
4. Болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш ҳар гал, ҳар хил чолғу асбобларида бажарилади.
5. Синфни 2 гуруҳга бўлиб. 1—гуруҳ чапак ва чолғуда, 2—гуруҳ эса овоз усул бериш (бум—ба, бака—бака—бум) билан амалга ошириш мумкин.
6. Болалар чолғу асбобларида ритмик, жўр бўлиш график кўрсатилган ритмик тузилмаларга қараб, чалиш ҳам ўқувчилар ижодкорлигини оширади, фаоллаштиради, ижрочилик малакаларини ва муסיқий қобилиятларини ҳар томонлама ривожлантиради.

Муסיқага хос ҳаракатлар бажариш.

Бошланғич синфларда ритмик ҳаракатларни бажариш, ўқувчиларни жисмоний ривожлантириш учун муҳим аҳамият касб этади. Бошланғич синф ўқувчилари, овоз аппаратлари нозик, диққат эътибори тарқоқ серҳаракат, ўйнқароқ, хотираси, нутқи, тўлиқ ривожланмаган бўлганлиги сабабли муסיқа дарсида фаолият турлари тез—тез алмашиб туриши лозим. Муסיқага мос рақс, ўйин ҳаракатларини бажариш. ўқувчиларни диққатини жамлашда, хотирасини мустаҳкамлашда ва жисмонан ўсишга ёрдам беради. Дарс давомида қуйидаги ҳаракат турларидан фойдаланиш тавсия этилади: марш муסיқаларига қадам ташлаш, югуриш, рақси элементларини бажариш,

мустақил ўйинлар ўтказиш, муסיқанинг ҳарактерига мос, турли қўл ва тана ҳаракатлари билан ифодаланади. Маълумки, миллий муסיқамиз маданиятида рақс муҳим ўрин тутади ва унга ҳар бир бола қизиқади. Рақс ҳаракатлари муסיқа дарсида ўқувчилар фаоллашувини оширади. Энг муҳими шундаки, рақс ва ритмик ҳаракатлар воситасида болаларнинг муסיқий иқтидори, ритм туйғуси фаол ривожланади. Ҳар бир ҳаракат турини ўқитувчи олдиндан белгилайди ва ўзи уни аниқ, гўзал ва ифодали қилиб кўрсатиб беради. Ҳар бир ҳаракатни бажаришдан олдин, унга доир муסיқани мазмунини аввал онгли равишда тинглаб ёки куйлаб, сўнгра ҳаракатлар бажариш яхши натижа беради. Болалар муסיқали ўйинларга ҳам жуда қизиқадилар. Кўп муסיқий асарлар мазмунида ўйин методларидан фойдаланиш мумкин. Дарс жараёни бажарилган ҳар бир муסיқий ҳаракат тури, муסיқали ўйинлар, ўқувчиларни хотирасини мустаҳкамлайди, нутқини ўстиради, жисмоний соғлом бўлишига кўмаклашади ва уларни руҳлантириб, муסיқа дарсига қизиқишини оширади. Чунки, бошланғич синф ўқувчиларини диққат эътиборини тарқоқ овоз аппаратлари, кучсиз, муסיқий ўқув қобилиятлари тўла шаклланмаган, серҳаракат, ўйинга мойил бўладилар. Бунда дарснинг тузилиши педагогик мақсадларга қараб дарсни хоҳлаган дарс фаолиятдан бошлаш мумкин. Бундан мақсад, ўқувчиларни муסיқага қизиқтира олиш, муסיқий қобилиятларини ўстириш, дарс фаолиятларини бир—бири билан чамбарчас боғлаб мазмун жиҳатдан мантиқий бир бутунликка эришдир. Демак, янги дастур мазмунида дарс ўтиш учун, муסיқа ўқитувчиси ижодкор бўлиши, муסיқадан зарур билимларга ҳамда ашулачилик малакаларига эга бўлиши лозим.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Муסיқа дарсининг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?
2. Муסיқа дарси қандай хусусиятларга эга ва қандай фанлар билан боғлиқ?

3. Замон талаби асосида мусиқа дарси қандай бўлмоғи керак?
4. Мусиқа дарсининг структураси қандай фаолиятлардан иборат?

ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАРИ:

«**Методика**» – билиш, ўрганиш усули.

«**Хусусий методика**» – битта фаннинг услуби.

«**Амалий метод**» – ижодий меҳнат.

5 – МАЪРУЗА (4 соат)

МАВЗУ: МУСИҚА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИНING МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

1. Мусиқа ўқитиш методикасининг мақсад ва мазмуни.
2. Мусиқа ўқитиш методларининг вазифалари.
3. Мусиқа ўқитишнинг хусусий (оптимал) методлари ва уларнинг турлари.
4. Мусиқа ўқитиш методлари ва уларнинг турлари.

АДАБИЁТЛАР:

1. Д. Омонуллаев. ва бошқалар. «1 – синф учун мусиқа дарслиги». Т. 1997
2. О. Файзиев ва бошқалар. «Ўзбекистон мактабларида мусиқий нафосат тарбиясини ташкил этиш бўйича методик қўлланма». Т. 1992.
3. Л. Қўлдошев «Мактаб хор тўғараги». Т. 1978.
4. М.Набиев, Б.Азимова «Расм чизишни ўрганиш методикаси».

Маъруза матни

Мусиқа ўқитиш методикаси, педагогика фани сифатида тажрибада синалган ишларни назарий қисмларини умулаштириб, амалиётда самарали нагизалар берган ўқитиш методларини тақдим этади. Методика асосан, педагогика, психология, эстетика ва санъатшуносликнинг тадқиқот натижаларига асосланади.

У, мусиқа ўқитишнинг қонун – қоидаларини таърифлаб беради, келажак ёш авлодни тарбиялашда қўлланадиган замонавий методларни белгилайди. Методика, таълим – тарбия жараёнида ўқитувчининг ўқувчилар билан ишлаш усуларининг, мазмунини англатади. Мусиқа ўқитиш методикаси ўқитувчидан истеъдод, қобилиятлар ва иштиёқлар мавжуд бўлишини талаб этади, чунки, санъат педагогикаси машаққатли ва жуда масъулиятли соҳадир.

Хозирги кунда мусиқа ўқитиш методикаси бирданига келиб шаклланган фан эмас, балки бунга қадар мазкур фанни шаклланиши ижодий ва мураккаб тараққиёт йўлини босиб ўтган. Республикамизда мусиқа ўқитиш методикасини шакллантиришда маҳаллий олимлар, методистлар, тажрибали ўқитувчиларнинг қатор изланишлари, ўқув қўлланмаларининг аҳамияти катта бўлади. Баддий педагогиканинг методика соҳасидаги сўнгги ютуқлари талабаларни педагогика фаолиятига тайёрлаш, уларни методик билим ва маҳоратлар билан қуроллантириш, мусиқа ўқитиш методикасини бу мақсадга эришиш учун амалий машғулотлар мобайнида узоқ ижтимоий меҳнат қилиш талаб этилади. Маълумки, мактабда ўқувчиларнинг ёш физиологик хусусияларини, кўникма ва малакаларига қараб, мусиқа ўқитиш методикаси қўлланилади. Бу ерда таълим усули, ўқув материалларининг (ўқув режа, дастур) таълим принциплари, ўқув – тарбиявий ишларнинг умумий мақсад ва вазифалари муҳим аҳамиятга эгадир. Демак, мусиқа ўқитиш методикаси, ўқувчиларнинг мусиқа санъатига ўргатишнинг мазмуни, вазифалари ва методларини ўргатувчи ва ўқув жараёнларини ташкил этувчи шакл ва йўлларини тадбиқ этувчи фандир. «Методика» сўзи грекча сўз бўлиб, «тадқиқот йўли», «билиш усули» деган маънони англатади ва таълим – тарбиянинг алоҳида қисмлари бўлиб ҳисобланади, уларнинг йиғиндиси мусиқа ўқув методлари дейилади. Мусиқанинг ўқитиш методлари деганда, мактаб ўқувчиларнинг билим, маҳорат ва малакаларини эгаллашда, уларнинг ижодий қобилиятларини

ривожлантиришда ва дунёқарашини таркиб топтиришда ўқитувчиларнинг қўллаган иш усуллари тушунилади.

Муסיқа ўқитиш методикаси вазифаларини амалга оширишда, муסיқа ўқитишнинг қатор методлари билан биргаликда, педагогиканинг амалий йўналишини хусусий (оптимал) методлар эғаллаб, муסיқа дарсида қўллаш муҳим аҳамият касб этади. Муסיқа ўқитиш методикаси вазифаларини амалга оширишда муסיқа дарсида ўқитишнинг (оптимал) хусусий методларидан унумли фойдаланишга боғлиқ. Етук олимларимизнинг тадқиқотларида мактаб ўқитувчисининг шахсияти ва унга бўлган профессионал талаблар ва ўқувчилар муносабатини, хусусий методлардан фойдаланиш жараёнида ҳал қилиш лозимлигини илмий асосда таърифлаб берганлар. Хусусий метод – бирор бир фаннинг амалий ва ижодий ишларини мазмунини ва мавзусини кенг ёритиб бериш ва мустаҳкамлашда, ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятида ўзаро алоқадорлигини ва ўқувчиларни билиш жараёнида изланишга ўндовчи методдир.

Хусусий (оптимал) методлар ўқитиш фаолияти мақсадга қараб тўртга бўлинади:

1. Дарсни муסיқавий умумлаштируви методи.
2. Ўтилажак дарсларга олдиндан «югуриб», боғланиб ўтиш ва илгари ўтилганларга қайтиш методи.
3. Дарс мазмунини эмоционал драматургияси методи.
4. Дарснинг педагогик жиҳатдан кузатилиши ва билимларнинг баҳоланиш методи.

1. Дарснинг муסיқавий умумлаштириш методи етакчи методлардан бири бўлиб, ўқувчиларни муסיқа идроки, мантиқий бадий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга қаратилгандир:

- А) Ўқитувчи дарсда ҳал қилиниши лозим бўлган конкрет вазифаларни вужудга келтиради;
- Б) Ўқитувчи ва ўқувчи бирга ҳамкорликда масалани ечади.
- В) Ўқувчилар томонидан якуний хулосалар чиқарилади.

2. Олдинга «югуриб ўтиш», яъни илгари ўтилган материалдан фойдаланиб, ўқувчиларни янги материал ўзлаштиришга тайёрлигини синаб кўриш ва бунда олдин эгаллаган билимларга суяниш учун фойдаланилади.

2. Эмоционал драматургия методи билан дарснинг мантикий яхлитлигига эришилади. Бунда чорак мавзуси асосида дарс режаси учун асарлар танланади. Танланган мавзулар ҳам мақсадга мувофиқ бўлиб, бошланиши ва яқунланишига боғлиқдир. Ўқитувчи дарсни ижрочилик маҳорати, сўз усталиги билан қизиқарли қилиб ўтиши керак ва ўқувчиларни дарсга фаол қизиқтириб, дарснинг эмоционал драматургияси, яъни авжига эришиши лозим. Мусиқа ўқитувчиси мактабда мусиқа дарсидан ташқари концертлар, бадий кечалар, учрашувлар ўтказишни талаб этади.

4. Дарсни педагогик кузатилиши ва билимларни баҳолаш мақсадга қараб бир неча турларга бўлинади:

- A. Ўқувчиларни билиш фаолиятини ташкил этувчи ва амалга оширувчи тури.
- B. Билим фаолиятини рағбатлантириш ва танбеҳлаш талабларини қўйиш.
- C. Ўқиш, билиш фаолиятини самарадорлигини бошқариш ва назорат қилиш. Баҳолашда шундай эҳтиёткор бўлиш керакки, ўқувчиларни кайфияти тушиб кетмасин. Дарсга қўшиқ куйлашга қизиқиши сўнмасин. Рағбатлантиришда эса аксинча. Ўқитувчи ва ўқувчи муносабатлари меъёрдан чиқиб кетмаслиги керак. Балки, рағбатлантириш, синфда бошқа ўқувчиларга намуна бўлиб хизмат қилсин ва улар одобли, ақилли бўлишга интилинлар.

Шундай қилиб, мусиқа ўқитиш методларини бошқа турлари ҳам мавжуд:

1. Мусиқа ўқитишнинг оғзаки методлари.
2. Кўргазма ўқитиш методлари.
3. Амалий ўқитиш методлари.
4. Ўйин методлари.
5. Таққослаш методлари.
6. Мусикий ўқуви бўш бўлган болалар билан ишлаш методи.

1. Мусиқа ўқитишнинг оғзаки методлари.

Мусиқа дарсида ўқитувчининг сўз маҳоратига алоҳида талаб қўйилади. Ўқитувчи ўзининг асар ҳақидаги бадиий кириш сўзи билан ўқувчиларни ажойиб ва сеҳрли мусиқа оламига олиб киради ҳамда қизиқарли ҳикоя ёки суҳбат йўли билан болалар диққатини жалб қилиб, мусиқани бадиий идрок этишларига эришади. Асосан, бу методдан бошланғич синфда кўпроқ фойдаланилади.

Ҳикоя – бу ўқитувчининг мусиқа асари ҳақида жонли, эмоционал ёрқин баёни. Ҳикоя қисқа, образли, жонли, қизиқарли бўлиб, унинг мақсади ўқувчиларни асарни бадиий идрок этишга ўргатиш.

Суҳбат – ўқитувчи ва ўқувчилар орасидаги диалог шаклидаги фаолиятдан иборат бўлиб, ўқувчиларни мустақил фикрлашга ундайди. Уларни нутқини ўстиради, фикрий фаолиятни кучайтиради, билиш қобилиятини фаоллаштиради ҳамда дунёқарашини кенгайтиради.

Тушунтириш – илмий исботлаш методи сифатида мусиқа дарсида қўлланилади. Бу асосан, мусиқа саводи фаолиятида қўлланилади.

2. Кўргазмали ўқитиш методлари. Маълумки, мусиқа ҳаракатланувчи куй ва оҳанг товушларидан иборат бўлган санъатдир. Уни фақат эшитиш органлари орқали тинглаб, идрок этиш мумкин. Кўргазмали ўқитишни эса, нота ёзувларни, плакатлар, расмлар, ўқитувчининг сўзи, дирижёрлик ифодалари, рақс ҳаракатлари, болалар чолғу асбоблари, мусиқани жонли ва аниқ ижроси, техник воситаларидан фойдаланилади. Демак, мусиқанинг жонли янграши дарсда асосий кўргазма бўлиб хизмат қилади.

3. Амалий ўқитиш методлари. Амалий методлар воситасида ўқувчилар вокал – хор малакалари, мусиқанинг тузилиши ҳамда ифода воситаларини таҳлил этиш, унинг жанр ва шаклларини аниқлаш ва нота ёзувини ўрганish малака ва кўникмаларини шакллантирилиши учун фойдаланилади. Амалий методлар, вокал – хор малакаларини ривожлантиришда муҳим восита бўлиб ҳисобланади.

4. Ўйин методи — бошланғич синфларда кўпроқ ижобий натижа беради. Янги дастур асосида яратилаётган қўлланма ва дарсликларда ўйин ва унинг элементлари кенг жорий этилган. Бошланғич синф ўқувчилари серҳаракат ва ўйинга мойил бўладилар. Дарсда қўлланиладиган мусиқали ўйинлар ўқувчиларнинг мусиқий ўқувини ўстиради, мусиқий қобилиятини ривожлантиради, хотирасини мустақкамлайди ва мусиқа дарсига қизиқиш уйғотади.

5. Таққослаш методи. Мусиқа дарси жараёнида контраст, яъни таққослаш методи кенг қўлланилади. У вокал — хор ишларида ўқитувчи, ўқувчилар билан грамёзувдаги ижроларини таққослашда мусиқа асарининг таҳлили ва жанрларни белгилашда кенг қўлланилади. Масалан, рақс, марш, жанрларни темплари, турли чолғу асбобларидаги ижролар фарқини аниқлашда фойдаланилади.

6. Мусиқа ўқуви бўш бўлган болалар билан ишлаш методи. Мусиқа ўқуви бўш бўлган ўқувчилар билан дарс жараёнида дифференциал гуруҳларга бўлиб ва дарсдан кейин вақт ажратиб, яққа (индивидуал) тарзда иш олиб борилади. Дифференциал гуруҳ — деганда ўқувчиларни мусиқий қобилияти, ўқуви ва овозига қараб уч гуруҳга бўлинади.

1 — гуруҳга овози жарангли, яхши мусиқий қобилиятта эга бўлган ўқувчилар киради.

2 — гуруҳга овози, мусиқий қобилияти ўртача бўлган, яъни ўқитувчининг овозига эргашиб, таяниб куйлайдиган ўқувчилар киради.

3 — гуруҳга эса, овози унча яхши бўлмаган, мусиқий қобилияти бўш бўлган ўқувчилар киради.

Мусиқа дарси жараёнида бу ўқувчилар қўйидаги тартибда ўтказилади: **биринчи** қаторга ўқитувчининг овозига таяниб куйлайдиганлар, **иккинчи** қаторга мусиқий ўқуви бўш, яхши мусиқий қобилиятта эга бўлмаган ўқувчилар, **учинчи** қаторга қобилиятли, овози жарангдор бўлган болалар ўтказилади. Бунда иккинчи қатордаги ўқувчилар мусиқа оҳанглари аτροφдагилар эшитиб уларнинг овозаларига эргашиб, чиройли, тўғри куйлашга ҳаракат қиладилар.

Шу услуб билан ўқувчиларни муסיқий ўқувини ўстириш мумкин. Баъзи муסיқий ўқуви бўш бўлган болалар билан, дарсдан кейин алоҳида, якка тартибда шуғулланиб, топшириқлар берилади ва овозлари созланиб, кўшиқлар алоҳида ўргатилади. Шу тариқа, ҳамма ўқувчиларни муסיқага қизиқиши, кўшиқ куйлаши, муסיқа тинглаш иштиёқи, қобилияти, муסיқий ўқуви, бир ҳилда бўлиб, кўшиқ куйлаш малакалари ҳосил бўлади.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Муסיқа ўқитишнинг қандай методлари мавжуд?
2. Хусусий метод нимани англатади ва қандай турлари бор?
3. Муסיқа ўқитиш методларининг турлари ва уларнинг вазифалари?
4. «Методика» — сўзи нимани англатади ва унинг вазифалари нимадан иборат?

Таянч тушунчалари:

1. «Методика» — билиш, ўрганиш усули.
2. «Хусусий методика» — битта фаннинг услуги.
3. «Амалий метод» — ижодий меҳнат.

6 – МАЪРУЗА

МАВЗУ: ВОКАЛ – ХОР МАЛАКАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

РЕЖА:

1. Вокал — хор малакалари ҳақида маълумот
2. Вокал — хор малакаларининг турлари
3. Муסיқа дарсида вокал — хор малакаларининг роли
4. Ашулчилик аппаратининг тузилиши ва овоз ҳосил қилиш.

АДАБИЁТЛАР:

1. Р.Ф. Қодиров. «Бошланғич мактабда кўп овозда куйлаш». Т. 1997

2. Г.,Дмитриева.Черноиванова. «Методика музўқалъального воспитаниа в школе». М. 1987
3. Д.Омонуллаев, Ҳ. Нурматов ва бошқалар «2 – синфда музика дарслари». Т. 1987

Маъруза матни

Хор бўлиб куйлаш мураккаб психологик – физиологик жараён ҳисобланади. Музика маданияти дарсларида вокал – хор ишлари, ўқувчиларни ахлоқий – эстетик тарбияси ўқитишнинг энг фаол шаклидир. Хор бўлиб қўшиқ куйлаш ўқувчиларнинг диққат эътиборини кучайтиради, хотираси, нутқи ривожланиради, овоз диапозони кенгайиради, музикаий ўқуви ўстиради, мутация даври энгил ўтади, дунёқараши йилдан – йилга шаклланиб боради. Вокал – хор малакалари музика дарсида муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, хор машғулотларида ўқувчиларнинг диққат – эътибори, онглилиги ва активлиги ошади, музикаий хотираси яхши ривожланади ва ўрганган қўшиқларини ижро этганда, завқланиш ҳисси пайдо бўлади. Қўшиқ куйлаганда, ижодий ижрочилик ҳамкорлиги кучаяди ва дўстона жамоага бирлашади.

Вокал – хор малакалари ёрдамида ўқувчилар, қўшиқни сўз маъноси ва музика оҳангини чуқур идрок этадилар ва асарни мазмуни орқали ҳаётни ўрганадилар. Юқорида баён этилган натижаларга эришиш учун қуйидаги вокал – хор малакаларини шакллантириб бориш ва хор бўлиб куйлаганда бунга қаттиқ риоя қилиш шарт. Чунки айнан вокал – хор малакалари воситаси билангина ёқимли ва оҳангдош, соф хор жарангдорлигига эришиш мумкин.

Вокал – хор малакалари 6 (олти) турга бўлинади:

1. Дарсида қўшиқ куйлаш ҳолати
2. Ашулчилик нафаси
3. Овоз ҳосил қилиш
4. Созланиш
5. Ансамбль
6. Талаффуз.

1. Қўшиқ куйлаш ҳолати, деганда дарсда ўқувчиларнинг ўтириши ва туриш ҳолати назарда тутилади. Ўтириб ёки туриб куйлаганда бош, қўл ва оёқларни қандай тутиш лозимлиги ҳақида ўқувчиларга тушунтириш ва доимо назорат қилиб, эслатиб туришдан иборатдир. Мазкур малаканинг қоидалари гавдани қийшайтирмасдан тўғри туриш, ўтириб куйлаганда парта суянчиғига суянмасдан, елкаларни енгил кериб, иякни ортиқча кўтармасдан, бўйин ва бошни тўғри ушлаш, қўлларни эркин пастта тушириш ва кафтларни тиззалар устига енгил қўйиб энгашмасдан ўтириш ва оёқларни елка кенглигида эркин куйлаш каби ҳолатлардан иборатдир.

2. Ашулачилик нафаси. Маълумки куйлашдаги нафас билан физиологик нафас ўртасида маълум даражада фарқ бор. Физиологик нафас бола тутилган кундан табиий ҳолда ҳаётининг охиригача амал қила бошлайди ва аниқ бир ритмдан маълум бир вақт оралиғида содир бўлади. Ашула айтишдаги нафас эса қўшиқ характерига қараб, тез, қисқа вақт оралиғида содир бўлади. Нафас олиш ва уни чиқариш қўшиқ жумласининг чўзимига, суръатига ва ҳарактерининг ифодаланишига қараб чўзилади. Сунъий нафасдан актёрлар, суҳандонлар ва қўшиқчилар фойдаланадилар. Шунингдек, сунъий яъни эҳтиёжга қараб олинадиган нафас, ашулачилик нафаси дейилади.

Ашулачилик нафасининг қуйидаги турлари мавжуд:

кўкрак нафаси;
диаффрагма нафаси;
қорин нафаси.

Кичик болаларнинг кўкрак нафаси ҳали тор, қисқа эканлиги сабабли, улар нафасни кўкрак билан оладилар, шу боис ашула айтганларида елкаларини кўтариб, шишилиб ва қўшиқ жумласини, сўзини бўлиб нафас олишлари табиийдир. Шунинг учун болаларнинг елкаларни кўтармасдан, осойишта, вазмин нафас олиши ва уни қўшиқ жумласининг охирига қадар бир маромда етказиш, айниқса сўзни бўлиб нафас олмасликни ўргатиб бориши лозим. Нафас олиш малакасини устида

ишлаш жараёнида болалар диққатини овозларнинг куйчан, равон, ёқимли жаранглашига жалб этилади. Бунинг учун гулни ҳидлагандек осойишта ва шовқинсиз нафас олишга ўргатилади. Ана шу малакани амалга оширишда дарсликларда, кўлланмаларда тавсия этилган вокал – хор машқларини куйлаш, болалар хорларида ижро этилган кўшиқларни магнит тасмалари орқали тинглаш каби амалий машғулотларда шакллантириб борилади.

Болалар машқ ва кўшиқларни куйлаганда ўқитувчининг кўл ишораларга қараб нафас олишга ва уни тежаб, расамати билан жумла охиригача етказишга одатланиб боришади. Айниқса, дирижёрлик ҳолатлари «диққат», «ауф», «ижрони бошлаш», «ижрони тугатиш»ларга риоя этиб куйлашга ўргатиш нафасини режага солиш учун муҳимдир. Болалар нафасининг ҳажми имкониятларини ҳисобга олган ҳолда машқ ва кўшиқларда нафас олиш жойлари олдиндан белгилаб кўйилади ва уларни ўргатиш жараёнида амалга оширади.

Овоз ҳосил қилиш.

Овозни вужудга келиши мураккаб психологик, физиологик жараёндир. У овоз аппарати (кекирдак, ҳиқилдоқ) ва унинг ичидаги конуссимон иккита овоз пардасининг нафас (ўпка, трахеялар, кўкрак қисми) ва эшитув аппаратларининг биргаликдаги амалиётида ҳосил бўлади. Томоқда ҳосил бўлган товуш кучсиз ва хишиллаб, садоланиб чиқади, унинг нутқ аппарати айниқса бурун бўшлиғи орқали тебраниши кучаяди ва ўзига хос тембр ва жарангдорлик хусусиятига эга бўлади. Тўрт орган – нафас, овоз, нутқ ва эшитув аппаратининг ўзаро фаолиятидаги мусиқий охангга кўйиладиган овоз – ашулачилик овози деб аталади.

1 – синфда ўқувчиларнинг овозни зўриқтирмасдан куйлатиш учун ашгула айтиши примар ($со\lambda_1 - \lambda_1$) бўлади, ишчи диапазони ($ми_1 - си_1$). Умумий диапазон ($ре_1 - до_2$) бўлиб, бунга меъёрида амал қилиш лозим.

Болалар бош резанаторига асосланган фальцетга яқин овозда куйлайдилар.

Болаларни куйлатганда фақат юмшоқ аттака билан бошлаш лозим, ҳеч қачон кўшиқни қаттиқ аттака билан

бошламаслик керак. Буни ўқитувчи назорат қилиб бориши шарт.

Созланиш.

Соз ҳар бир боланинг берилган мусиқа товушини аниқ идрок этиб, ўз овозини унга мослаб куйлаши, сақланиши деган маънони англатади. Бошқача қилиб айтганда, созланиш — маълум баландликдаги товушни аниқ интонация куйлаш демакдир. Бу муҳим малака бўлиб ҳисобланади, чунки бошланғич синфдаги вокал — хор ишларининг асосий мақсадларидан бири соф унисон (соф бир овозда куйлашга) эришишдан иборатдир. Шунинг учун биринчи дарсдан бошлаб болаларда созланиш малакаларини ривожлантириш устида системали иш борилади. Айниқса, мусиқа ўқуви суст ривожланаётган болаларга эътибор кучайтирилади. Уларни ўқитувчи овозига чолғу асбоблардан соз учун берилаётган товушга ва иқтидорли болалар овозига қўшилишга ва товуш баландлиги билан баробарлашишга, яъни тенглашишга даъват этилади ва интонацион соф созга эришилади ва бир ҳил баландликда куйланадиган машқлар орқали амалга оширилади.

Ансамбль

Ансамбль — французча сўз бўлиб, биргаликда деган маънони англатади. У мусиқа, балет, архитектура санъатларининг қонуниятларидан биридир. Мусиқада бир неча ижрочиларнинг биргаликдаги ижроси ансамбль дейилади. Масалан: ўзбек халқ чолғу асбоблари ансамбли, рақс ансамбли, вокал ансамбли ва бошқалар. Хорда эса барча хонаидаларнинг соз бирлиги, ижро темпи, ритм — усул ва динамик уйғунлиги вокал — хор ансамбли дейилади. **Ансамбль хусусий ва умумий турларга бўлинади.** Хордаги барча ижрочиларнинг бир овозга созланиб, ҳамма бир куйда ансамбль бўлиб, икки ёки уч овозда куйлаши **умумий** ансамбль дейилади. Ҳар бир овозни алоҳида — алоҳида сози ва ансамбли **хусусий** ансамбль дейилади. Соз ва ансамблини уйғунлиги узоқ иш жараёнини талаб этади ва шундагина оддимизга асосий мақсад қўйилган соф унисонга эришиш мумкин.

Талаффуз

Куйлашдаги талаффуз нутқ талаффузидан фарқ қилади. Куйлашдаги талаффуз артикуляция органлари (лаб, тил, жағ) нинг фаол ҳамжиҳатлиги, воситасида амалга оширилади. Болалар нутқида заифлик, ноаниқлик, овоз апаратини сиқиб гапириш нагижасида хорда бақриб куйлаш нуқсонлари учрайди. Бундай болаларга эътиборни кучайтириш ва улар билан узоқ вақт якка тарзда олиб бориш, шошмасдан эркин гапириш ва куйлашга ундаш лозим. Нафасни тўғри олиб, жумлани охиригача етказишда, унли товушларни чўзиб, ундош товушларни бурро, дона – дона қилиб куйлашга ўргатиб бориш талаб этилади. Бунда оғиз шаклини, тилни ҳаракатларига, ўзгаришига катта аҳамият бериш керак. Энг муҳими, болаларни машқ ва қўшиқлар матнини вокал услубларига мувофиқ, талаффуз этишга ўргатиб бориш лозим.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ

1. Муסיқа дарсларида вокал – хор малаклари қандай аҳамиятга эга?
2. Вокал – хор малакаларини қандай турлари мавжуд?
3. Ашулчилик апаратини тузилиши ва болалар овозини қандай эҳтиёт қилиш керак?

Таянч тушунчалар:

Вокал – якка овозда куйлаш

Малака – одат, кўникма.

7 – МАЪРУЗА

МАВЗУ: УМУМИЙ ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МУСИҚА ДАРСЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ

РЕЖА

1. Мактабда муסיқа дарсининг роли
2. Муסיқа ўқитишнинг асосий йўналишлари, илмий – методик таъминоти ва ташкилий жиҳатлари.
3. Ўрта ва бошланғич синфларда муסיқа маданияти дарсларини режалаштириш.

4. Мусиқа дарсларида вокал – хор машқлари устида ишлаш.
5. Мактабларда мусиқа дарсининг миллийлиги ва замонавийлигига аҳамият бериш.

АДАБИЁТЛАР:

1. Д.Омонуллаев. «Ўзбек мактабларда мусиқа таълими мазмунига бўлган замонавий талаблар» номли илмий иши. Т. 1990
2. Х.Нурматов, Қ.Мамиров. «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури». Т. 1999.

Маъруза матни

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ги Қонуни, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари асосида таълим тизимида рўй бераётган ўзгаришларга кўра, 9 йиллик умумий ўрта таълим жорий этилди. Мусиқа предметига давлат таълим стандартини жорий этилиши, миллий, мусиқий меросимиздан фойдаланишни ҳамда ҳудудий воҳаларни санъати ва маданияти, у ердаги маҳаллий халқ анъаналари ўз ифодасини топган. Шунингдек, таълим стандарти ўзининг тузилишига ва мазмунига кўра, давлат, ҳудуд, мактаб манфаатлари ва воситалари мувозанатини акс эттиради, ўқувчи шахси, унинг интилишлари, қобилияти ва қизиқишини ҳисобга олган ҳолда янги (1 – 7) синфлар учун янги дастур тузилди. Дастур асосида дарсликлар методик қўлланмалар, тавсияномалар яратилмоқда. Етти йиллик мусиқа ўқитиш даврида ўқувчиларни гўзалликни ҳис эта оладиган, мусиқага меҳр ва ҳавас билан қарайдиган, миллий мусиқа меросимизга ворислик қила оладиган баркамол инсон қилиб тарбиялаш асосий мақсад қилиб қўйилади. Янги дастур асосида мусиқа маданияти дарсларини сифатли, педагогик ва методик жиҳатдан юқори талаб даражасида олиб бориш учун ўқитувчи, ижодкор, ўз касбини ва ўқувчиларни севувчи, яхши чолғучи, методикани пухта ўзлаштирган инсон бўлиши керак. Мусиқа таълимининг миллий асосини таркиб топишида

фортепиано асбоби билан биргаликда, ўзбек халқ чолғу асбобларидан ҳам фойдалана олиши зарур.

Шунингдек, ўзбек халқ мусиқа меросимизни тарихи ва hozirги кун талабларини кузатиб ўрганиб бориши шарт. Чунки, мактабда мусиқа таълимининг асосий мақсади ўқувчиларда «Мусиқа маданиятини» таркиб топтиришдир. Мусиқа ўқитувчиси дарсларга мавзуларни танлаб, режалаштиришда кўргазмали қурооллардан, техника воситаларидан ҳам фойдаланиши керак. Мусиқа дарсида мусиқа фаолиятларини оддийдан – мураккабга ўтиш принципи асосида ўзаро мантиқий бир бутунликка эришиш ва ўқитишнинг ривожланувчи, таълимий ва тарбиявий вазибаларни амалга ошириш зарур.

Умумий таълим мактабларида жумладан, бошланғич (I – IV) синф мусиқа фани бўйича, қуйидаги вазибаларни амалга оширишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Чунки, бошланғич синфларда мусиқа таълими пойдевори қуйилади ва шаклланади.

1. Ўқувчиларни мусиқий қобилиятини (мусиқий ўқуви, ритми туйғуси, диққати, хотираси, нутқи) ўстириш.
2. Ўқувчиларни миллий мусиқамизга, она Ватанга, табиатга муҳаббат, гўзалликни ҳис этиш туйғусини тарбиялаш.
3. Ўқувчиларни меҳнатга, ўқишга, ҳаётга ўз – ўзини ва атрофидигиларни ҳурмат қилиш, ўзгалар меҳнатини қадрлашга ўргатиш.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ҳар бир дарсга ижодий ёндошиб, янги дастур талабларига мувофиқ дарс ўтиш лозим. Мусиқа фанидан бир йилда 2 марта ярим йиллик тахминий – мавзули иш режаси ва шунга қараб, ҳар бир дарс учун режа – конспект тузилади. Ярим йиллик иш режаси бошланғич ва ўрта синфлар учун алоҳида – алоҳида тузилади. Бунда ўқувчиларни ёши (синфи), овоз диапазони, мусиқага қизиқиши ва қобилияти, йил фасллари, байрамлар, йил, чорак, дарс мавзулари ҳисобга олиниб, янги дастурдан фойдаланиб дарс структураси асосида тузилади. Баъзи қўшиқларни, тинглаш учун асарларни, ўқитувчи ўқувчилар истаги ва янги замонавий қўшиқлар билан дарс режасига мос келадиган асарларга ўзгартириши мумкин. Мусиқа

дарслари асосан бир ҳафтада бир соат ўтилади. Ўқув йили давомида эса қуйидаги тартибда:

I чорак 9 соат

II чорак 7 соат

III чорак 10 соат

IV чорак 8 соат

Жами бир йилда 35 соат дарс ўтилади.

Шунингдек, ҳар бир ўқув йилида 12–14 та қўшиқ ўргатилади, шунга қараб, муסיқа саводи ва муסיқа тинглаш жараёнида 12–14 асарлар тингланади. Бошланғич синф ўқувчилари асосан, бир овозли қўшиқлари соф унисонда куйлаш малакаларини пухта ўзлаштиради ва айрим ҳолларда кўп овозликка ўтишга тайёргарлик кўрилади.

Иккинчи синфнинг иккинчи ярмидан бошлаб, икки овозлик элементи бор қўшиқлар киритилган. III – IV синфларда ўқувчиларни овоз аппаратлари шакланган бўлиб, икки овозли қўшиқларни куйлаш, кўникма ва малакаларга эга бўладилар. Шунга кўра оддийдан мураккабга принципи асосида муסיқавий асарлар танланади. Бошланғич синфда дарс структураси бешта фаолият туридан иборат бўлади:

1. Хор бўлиб куйлаш
2. Муסיқа саводи
3. Муסיқа тинглаш
4. Муסיқа характериға мос ҳаракатлар бажариш
5. Болалар чолғу асбоблардан жўр бўлиш

Ўрта (V–VII) синфларда эса, дарс фаолияти бир мунча камаяди. Чунки, ўрта синф ўқувчилари кўникма ва малакаларга эга бўладилар. Дарс мазмуни чуқурлашиб, ўқувчилар билим ва малакаларини кенгайишиға хизмат қилади. Муסיқа дарси учта фаолият асосида олиб борилади:

1. Хор бўлиб куйлаш
2. Муסיқа саводи
3. Муסיқа тинглаш

Бунда болаларнинг овоз аппаратлари шакланган муסיқий қобилиятлари ривожланган, муסיқанинг

тузилиши, шакли мусиқа ифода воситалари ҳақида билимга эга бўладилар ва мусиқа тинглаш қобилияти ривожланган бўлади. Ўрта синфдаги ўқувчилар учун V—VII синф мусиқа дастури асосида дарслар режалаштириб, икки овозли, овоз машқлари, икки овозли қўшиқлар, мусиқа саводи ва мусиқа тинглашдан, шунга қараб мураккаброқ асарлар тингланади. Ҳар бир фаолият бир—бири билан боғлиқ бўлиб, дарс мазмунини, яъни бир бутунликни таъминлайди. Чорак мавзулари, йил мавзуларига бўйсунди. Дарс самарадорлигини оширишда ўқувчиларни билим ва малакаларини баҳолаш муҳим педагогик аҳамиятга эгадир. Қўшиқ куйлаш билан бирга, уларни кўпроқ фикр билдириш, баҳсга тортиш ва амалий фаолиятга кўпроқ жалб этиш ва одилонга баҳолаш лозим бўлади. Шундай қилиб, мусиқа дарслари, янги дастур асосида режалаштирилиб, ўқувчиларни миллий мусиқамизга меҳр—муҳаббат ва қизиқиш уйғотиши лозим.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Мактабларда мусиқа фанини ўрганишдан мақсад нимада?
2. Мусиқа дарсини режалаштиришда нималарга аҳамият берилиши керак?
3. Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти ва ўқув дастурини мусиқа дарсидаги моҳияти нималан иборат?
4. Мусиқа маданияти дарсларида қандай мусиқа ўқитиш методларидан фойдаланиш лозим?
5. Мусиқа дарсларини илмийлиги ва замонавийлиги деганда нима назарда тутилади?

Таянч тушунчалар:

«Дипазон» — ашулачилар овозининг кенглиги.

«Тон» — аниқ баландликка эга бўлган товуш.

МАВЗУ: БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА МУСИҚА ЎҚИТИШНИНГ
МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

РЕЖА:

2. Бошланғич синфларда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва мақсади.
3. Бошланғич синфларда мусиқа ўқитишни вазифалари.
4. Ёш авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялашда мусиқанинг аҳамияти.
5. Мусиқа маданияти дарсларига қўйилган замонавий талаблар.

АДАБИЁТЛАР:

1. Д.Ф.Омонуллаев, Х. Нурматов ва бошқалар. «Бошланғич таълим, ДТС дастури». 1999 йил
2. Х.Боймирзаев ва бошқалар. «Мусиқа ўрганиш методикаси». Т. 1995 йил.
3. Д.Ф.Омонуллаев ва бошқалар. «Биринчи синфда мусиқа дарслари». Т. 1987 йил
4. Г.М. Шарипова. «Мусиқа ўқитиш методикаси». Т. 2000

Маъруза матни

Ёш авлодни ҳар томонлама етук қилиб тарбиялашда, мактабда ўқитиладиган барча фанлар қатори, нафосат тарбиясининг, таркибий қисми бўлган, мусиқа маданияти дарсларини аҳамияти катта. Мусиқа инсон ҳис – туйғуларини, орзу – истакларини ўзига хос бадий тилда ифода этади ва боланинг ҳиссиётларига фаол таъсир кўрсатади. Мусиқа фани мактабда бошқа фанларни ўзлаштиришга ҳам бевосита таъсир кўрсатади. Мусиқа жонли санъат тури сифатида давр, ҳаёт, табиат ва инсон ҳис – туйғуларини, орзу – истакларини акс эттиради. Уни қувонтиради, ўйлайнтиради ва ҳаётдан озуқа олишга хизмат қилади. Миллий маданиятимиз бобокалони Абу Носир Ал – Фаробий айтганидек, «Бу фан тана соғлиғи учун фойдалидир». Бобомиз Шайх Саъдий «Мусиқа одам

руҳининг йўлдошидир» – деган эди. Шундай экан, биз мусиқа ўқитишни, бошланғич синф ўқувчиларидан бошлашимиз лозим. Чунки, бошланғич синфда мактабда мусиқа таълимотини пойдевори қўйилади.

Бошланғич мактабда мусиқа ўқитишнинг асосий мақсади — бошланғич синф ўқувчиларга мусиқа санъати гўзаллик қонунлари асосида ўрганиш малакасини синдириш ва уларга мусиқа маданиятини таркиб топтиришдир. Бошланғич синфлардаги мусиқа маданияти дарслари, умумий таълимнинг ахлоқий – эстетик тарбия бериш тизимининг ажралмас бир қисми бўлиб ҳисобланади.

Дардан ташқари ташкил қилинадиган турли тадбирлар, тарбиявий соатлар, бошланғич синф ўқувчиларини, дунёқарашини шакллантиришда аҳамияти катта.

Бошланғич синфларда мусиқа ўқитиш қўйидаги вазифаларни амалга оширишни мақсад қилиб қўяди:

1. Ўқувчиларда мусиқага ихлос уйғотиш ва уларнинг мусиқий қобилиятларини ритм туйғусини ўстириш, мусиқий ўқув, хотира, диққат ва бадиий дидни шакллантириш;

2. Ўқувчиларда миллий мусиқа меросимизга ва у орқали Она – Ватанга муҳаббат ҳиссини тарбиялаш;

3. Ўқувчиларда бадиий ижодкорлик қобилиятини ўстириш.

Ўқувчиларда гўзалликни кўра билиш ва ҳаётга гўзаллик олиб кириш қобилиятини ривожлантириш.

Ўқувчиларнинг мусиқий ижодкорлигини таассуротини бойитишда, тасаввурларини кенгайтиришда мусиқа тинглаш фаолиятини аҳамияти катта. Мусиқа тинглаш дарсининг бошидан охиригача амалга ошади, чунки мусиқа маданияти дарсларининг барча фаолият турлари (қўшиқ куйлаш, мусиқий ритмик ҳаракатлар бажариш, мусиқа тинглаш) мусиқий товушларда вужудга келган оҳанг воситасида ифодаланади. Мусиқа маданияти дарслари бошланғич синф ўқувчиларини атрофдаги гўзал нарсаларни идрок эта олишга ва маънавий дунёқарашини шакллантиришга хизмат қилади. «Бошланғич таълим учун Давлат Таълим

стандартлари» асосида барча фанлар қатори мусиқа фанидан ҳам дастур ишлаб чиқилди. Янги дастур мазмунида миллий мусиқамиз меросидан тўлақонли фойдаланиш, оммавий халқ куйлари ва қўшиқлари, лапар, дostonлар ва бугунги замонавий мусиқа ўз аксини топган. Дастурнинг бош мавзуси «Мусиқа ва ҳаётдир» йил, чорак, дарс мавзулари, умумий мавзуга бўйсунди ва мантиқан узвий бирлашиб мазмунан бир бутунликни ташкил қилади. Бу бошланғич синф мусиқа ўқитувчисидан иш мазмунини янгилашни талаб этади. Янги дастур мазмунида дарс ўтиш учун, мусиқа ўқитувчиси ўзининг мусиқий – назарий билимларини такомиллаштириши лозим, чунки ўқувчиларнинг мусиқа дарсига бўлган қизиқишини ўстиришда ёш авлодни Ватанга муҳаббат руҳида тарбиялашда ва уларни маънавиятли, маърифатли қилиб вояга етказишда ўқитувчи етакчи бўлиб ҳисобланади. Барчага маълумки, ҳар қандай санъаткор ҳам мактабда мусиқа дарсини олиб боролмайди. Бошланғич синф мусиқа ўқитувчиси бўлиш учун ўз касбига ва болаларига меҳр қўйган юксак маданиятли кенг дунёқарашга эга бўлган шахс бўлмоғи лозим. У педагогика, психология, болалар физиологиясининг амалий соҳаларида чуқур билимга эга бўлмоғи лозим. Бошланғич синфларда мусиқа ўқитувчисининг фаолият миқёси кенгдир. Мусиқа маданияти дарслари билан бирга у синфдан ташқари мусиқа тарбияси турларини ҳам ташкил этиши ва бошқариши лозим.

Мактабда синфдан ташқари очиқ тарбиявий соатлар ўтказиш, мусиқа тарбиясининг оммавий ва тўғарак шаклларини олиб бориши, бошланғич синф ўқитувчиси зиммасидадир. Бунга «Мустақиллик байрами», «Билимлар кўни», «Ўқитувчилар кўни», «Алифбе байрами», «Янги йил», «Наврўз байрами», болалар шоирлари, санъаткорлар билан учрашувлар киради.

Бугунги мустақиллик шароитида таълим муаммоларини ҳал қилишда бошланғич синф мусиқа ўқитувчиси замон билан ҳамнафас қадам ташлаб ахборот технологияси ва илғор педагогик технология

малакаларини тўлиқ ўзлаштириш ва шулар асосида таълим – тарбия жараёнини ташкил этмоғи лозим.

ТЕКШИРИШ УЧУН САВОЛЛАР:

1. Бошланғич синфларда мусиқа ўқитишнинг асосий мақсад ва мавзуни нимадан иборат?
2. Бошланғич синфларда мусиқа ўқитиш методикасига қандай вазифалар қўйилган?
3. Ёш авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялашда мусиқа санъати қандай аҳамиятга эга?

Таянч тўшунчалар

Мусиқа – турли туман товушлар билан овоз яратиб берувчи, ғоявий – эмоционал мазмунга эга бўлган санъатни бир тури.

Мусиқа этикаси – мусиқа санъатининг моҳияти, бадиий шакллари ва услубларини ўрганадиган фан.

9 –МАЪРУЗА (4 СОАТ)

МАВЗУ: БИРИНЧИ СИНФДА МУСИҚА ЎҚИТИШНИНГ
МАЗМУНИ ВА МЕТОДИКАСИ

РЕЖА:

1. Биринчи синф ўқувчиларининг психологик – физиологик хусусиятлари.
2. Биринчи синфда мусиқа ўқитишнинг мақсади ва вазифалари.
3. Биринчи синфда мусиқа ўқитишнинг иш мазмуни йил, чорак мавзулари.
4. Биринчи синфда болалар чолғу асбобларига жўр бўлиш.
5. Биринчи синфда мусиқали ритмик ҳаракатларни бажариш.

АДАБИЁТЛАР:

1. Д.Омонуллаева, Х.Нурматов ва бошқалар «Биринчи синфда мусиқа дарслари» Т. 1987й.
2. Х.Нурматов ва Н.Норхўжаева 1 – синф учун «Мусиқа алифбоси» дарслиги Т. 1998й.

3. Д.Омонуллаев, Х.Нурматов ва бошқалар «Бошланғич таълим» давлат таълим стандартлари дастури.

Маъруза матни

Бошланғич синф ўқувчиларини хар томонлама етук қилиб тарбиялашда мактабда ўқитиладиган барча фанлар қатори мусиқа маданияти дарсларининг аҳамияти катта. Мусиқа инсон хис – туйғуларини орзу – истакларини ўзига хос бадий тилда ифода этади ва ҳиссиётларни фаол таъсир кўрсатади. Кичик ёшдаги ўқувчилар мусиқа санъати билан болалар боғчаларида оилада, радио ва телевидениедан бериладиган кўрсатувлар орқали таниш бўладилар. Мусиқа маданияти дарсларида қувноқ куй ва қўшиқларни тинглаш, куйлаш, рақс элементларини бажариш, чапак чалиш ҳамда болалар чолғу асбобларида жўр бўлиш мусиқага иштиёқларини янада тез ошириб боради. Чунки бу ёшдаги болаларда ҳали диққат – эътибор унча тўлиқ бўлмайди, улар кўпроқ серҳаракат ва ўйинга мойил бўладилар.

Шунингдек биринчи синф ўқувчилари психологик – физиологик характерга кўра, маълум даражада хотираси, нутқи диққати – эътибори, овоз аппаратлари тўлиқ ривожланмаган, овоз пардалари нозик кучсиз бўлади. Шунга кўра болаларни мусиқага тобора қизиқтиришда, бутун дарс давомида уларни кайфиятини сақлашда, ўқитувчи очик самимий, ширин муомаласи ва ёқимли хагги – харакатлари билан эришиши лозим. Биринчи дарсдан бошлаб ўқувчиларни мусиқага қизиқтириш йўли билан, уларни мусиқавий ўқувлари, қобилиятларини куйлаш ҳамда овоз сифатларини синчиклаб ўрганиб олиши ва юқоридаги сифатларга кўра, уларни уч дифференциал гуруҳга бўлиш лозим.

I – гуруҳга – иқтидорли мусиқий ўқуви яхши ривожланган болалар;

II – гуруҳга – мусиқани аниқ эшита оладиган, аммо

созга ўқитувчи овозига таянган, ҳолда тушадиган болалар;

III гуруҳга – созга умуман туша олмайдиган болалар киритилади.

Бундан муסיқа маданияти дарсларида ўқитувчи ўқувчиларни қуйдагича утказиш лозим.

Биринчи гуруҳ болаларни орқа қаторга, Иккинчи гуруҳ болаларни олдинги қаторга, учинчи гуруҳ болаларни эса ўрта қаторга ўтказиш тавсия этилади. Натижада дарс давомида муסיқий қобилияти суст ривожланган болаларнинг муסיқий ўқуви ўсади ва шаклланади. Дарсда ўқувчиларни қизиқишини ўстириш учун, уларни ҳар бир ютуғи учун рағбатлантириш ҳамда, илғор болалар билан тенг даражада муסיқий фаоллигини кўрсата олишга ишонч ҳосил қилдириш лозим. Муסיқий ўқуви суст бўлган ўқувчилар билан дарсдан кейин якка тартибда ишлаш ҳам тавсия этилади. Муסיқа дарсдаги фаолият турлари тез – тез алмашиб туриши, ўқувчилари зерикмаслик, толиқмасликни шу билан бирга муסיқа дарсига қизиқишни оширади.

Биринчи синфда муסיқа ўқитишни асосий мақсади ўқувчиларда муסיқага қизиқиш уйғотиш ва муסיқий таассуротни таркиб топтириш, муסיқани санъат сифатида онгли идрок этиш. Натижада болаларда муסיқа ҳақида мушоҳада қилишнинг бошланғич асослари вужудга келади. Ушбу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифалар амалга оширилади:

1. Ўқувчиларни муסיқий қобилиятларини ривожлантириш.
2. Муסיқани (тинглаш) идрок этиш малакасини ўстириш.
3. Куйлаш малакаларни ўстириш.
4. Муסיқий бадий – ғоявий мазмуни воситасида ахлоқий эстетик тарбиялаш.

Маълумки, муסיқа – ҳаёт ва давр аксидир. Шунинг учун ҳам бошланғич синфларда муסיқа дарсларини дастурининг бош мавзуси «Муסיқа ва ҳаёт»дир. Шунинг учун ҳам бошланғич синфда муסיқа маданияти дарслари, болаларнинг ҳаётий тажрибаларига таянган ҳолда, олиб бориш, бадий таълим берувчи восита сифатида муҳим аҳамиятга эга. Зероки, дастурда куйлаш ва тинглаш учун тавсия этиладиган қўшиқлар ва муסיқий асарлар, бахтли болалаик, инсонпарварлик, Ватанга муҳаббат, табиатга муҳаббат ҳақида асарлардан иборатдир. Муסיқа

ижодкорлари — «композитор» — «ижрочи» — «тингловчи» ҳақида умумий тушунчалар билан танишадилар.

Биринчи синфда болалар мусиқасининг характери образлари орқали олган билимлари нисбий бўлиб, кейинги синфларда аниқ (абсолют) тушунчаларга айланади. Шунингдек, биринчи синфда ўқув йили бошида илк бор олинган билимлар нотагача бўлган давр деб аталади.

Мусиқий фаолиятларнинг биринчи турларига доир вазифалар, иш мазмунини ташкил этади. Мазкур фаолиятлар ашула айтиш, мусиқа тинглаш, мусиқа саводи, рақс элементларини бажариш мусиқали ўйинлар, қадам ташлаш мусиқа маданиятини таркиб топтиришда муҳим роль ўйнайди. Биринчи синфда хор бўлиб қўшиқ куйлаш — жамоа фаолияти сифатида ўқувчиларни бевосита иштироки билан амалга оширилади. Қўшиқ куйлаш мураккаб психологик ва физиологик жараёнدير. Бундан бош миядаги нерв хужайралари фаол қатнашади, ўқувчиларда ижобий ҳис — туйғуларини фаоллигини таъминлайди, кўкрак қисми товуш ҳосил қилувчи аъзоларни артикуляция ва нафас органларини фаоллаштиради ҳамда ўқувчиларнинг самарали ишлашга шароит яратади.

Бошланғич синфларда қўшиқ ўргатиш учун аввал шу қўшиқ тингланади сўнг **қўшиқ ўргатиш методи** асосида ўргатилади:

1. Қўшиқ ҳақида ўқитувчининг қисқача кириш сўзи (қўшиқ муаллифлари ҳақида, асарнинг тарихий ёки тарбиявий аҳамияти ҳақида, қисқа ҳикоя қилиш, шу асарга доир қизиқарли ҳаётий суҳбат ўтказиш ва расм кўрсатиш).

2. Қўшиқни ўқитувчи томонидан тўлиқ ижро этиб берилиши.

3. Қўшиқни мусиқий характери, унинг ифода воситалари, шакли, жанрини ўқувчилар билан биргаликда аниқлаш.

4. Қўшиқни мусиқий жумлаларга бўлиб ўргатиш.

5. Қўшиқни ижро сифатлари устида ишлаш (нафас, соф интонация, талаффуз, динамик белгилар асосида ифодали куйлаш).

6. Таассуротлари юзасидан қисқача суҳбат ўтказиш (савол — жавоб) кўргазмали материаллар асосида.

Бунга мисол қилиб, дарсликдаги қуйидаги асарларни айтишимиз мумкин: «Бувижоним» Д.Омонуллаева мусиқаси, Н.Рўзимухаммедов шеъри, «Бахтий эркатой» Т.Тошматов мусиқаси, Т.Илҳомов шеъри, «Дилоромнинг кўшиғи» Д.Омонуллаева мусиқаси, Ҳ.Мухаммад шеъри.

Биринчи синфдан бошлаб ўқувчиларни овоз диапазонини аниқлаш ва кенгайтиришга алоҳида эътибор бериш лозим. Биринчи синфда ўқувчиларни овоз диапазони ($DO_1 - LA_1$), кейинчалик эса, уларни овоз диапазони кегайиб ўқув йили охирларила ($DO_1 - DO_2$)гача ҳам бўлиши мумкин. Қўшиқларни ўқувчиларга мусиқий қобилиятлари, мусиқий ўқуви, хотирасига, талаффузига аҳамият берилади.

Қўшиқларнинг дифференциал гуруҳларга бўлиб ўргатиш дарс самарадорлигини оширади. Мусиқий ўқув бўш бўлган ўқувчиларни қизиқиш ва мусиқий қобилиятини янада ўстириш учун ўқитувчиларни уч гуруҳга бўлиб ўтказиш лозим.

Мусиқий ўқув бўш бўлган болалар ҳар томонидан жарангдор овозларини эшитиб, уларга тақлид қилиб чиройли, соф интонацияда куйлашга ҳаракат қиладилар. Бу ёшдаги ўқувчиларни овози ўзларига хос жуда майин ва ёқимли тембрга эга бўлади. Ўтириб ва туриб куйлаганда гавдани тўғри тутиш, нафасини сўз ўртасида олмаслик учун режага солиш, унли ва ундош товушларни тўғри талаффуз қилиш, соф интонация устида мунтазам иш олиб бориш лозим. Болалар овозини парвариш қилиш тавсия этилади. Овоз солашни примар товушлардан ($ми_1, фа_1, соль_1$) бошлаб, елкани кўтармасдан нафас олишга аҳамият бериш, қўшиқ куйлаш самарадорлигини оширади.

Мусиқа тинглаш — дарснинг бошидан охиргача амалга ошириладиган фаолият туридир. Агар болалар

синфга муסיқа садолари остида кирсалар, демак улар муסיқани идрок этиб кирадилар. Қўшиқ айтсалар, уни аввал эшитиб идрок этиб, сўнг ўрганиб куйлайдилар. Рақсга тушганда ҳам муסיқани тинглаб унинг бадий ифодасини рақс ҳаракатлари билан тасвирлайдилар. Муסיқа тинглашга доир асарлар шакал ва жанр жиҳатидан хилма-хил бўлмоғи лозим. Айнан муסיқа тинглаш воситасида болалар турли ўзбек халқ чолғу созлари, ўзбек халқ муסיқасидан намуналар («Чертмак», «Дутор баёти», «Алла», «Дилҳирож») каби асарлар билан болалар композиторлари ва бастакорлар ҳаёти ва ижоди, миллий муסיқамиз анъаналари куй ва қўшиқлар билан танишадилар.

Дарс мазмуни билан боғлиқ бўлган кўргазмали куроллар, муסיқа образларини ифодаловчи бадий суратлар, плакатлар техника воситалари, дидактик ўйинлардан фойдаланиш лозим.

Муסיқий ўқув бўш бўлган болалар ҳар томондан жарангдор овозларни эшитиб уларга тақлид қилиб, чиройли, соф интонацияда куйлашга ҳаракат қиладилар. Бу ёшдаги ўқувчиларни овози ўзларига хос жуда майин ва ёқимли тембрга эга бўлади. Ўтириб ва туриб куйлаганда гавдани тўғри тутиш, нафасни сўз ўртасида олмаслик учун режага солиш, унли ва ундош товушларни тўғри талаффуз қилиш, соф интонация устида мунтазам иш олиб бориш лозим. Болалар овозини парвариш қилиш тавсия этилади. Овоз сошлашни примар товушлардан (ми₁, фа₁, соль₁) бошлаб, елкани кўтармасдан нафас олишга ахамият бериш, қўшиқ куйлаш самарадорлигини оширади.

Бошланғич синф ўқувчилари ўз диққат — эътиборини узоқ вақт бир нарсага қаратиб туролмайдилар, жуда тез чарчаб қоладилар. Шунинг учун ҳам муסיқа маданияти дарсларида муסיқий ижрога ахамият бериб бориш, чапак чалиш, қадам ташлаш каби хилма-хил ҳаракатлардан фойдаланиш зарур.

Айниқса болалар муסיқий чолғу асбоблари (доира, бубенча, шиқилдоқ, маракасса, уч бурчак, румба, барабанча)да жўр бўлиш ва ритмик рақс ҳаракатларини

бажариш, болаларни фаоллаштиради ва дарс қизиқарли, мазмунли ўтади.

Куйлар охангни ўқувчиларнинг хотирасида чуқур ўрнашиб қолиши учун, улар билан куйлаб кўриш тавсия этилади. Шунинг эътиборига эътибор қилинганда керак, мусиқий асарларни яхши эътибор қилиши учун камида 2–3 марта эшиттириш ҳар гал куйнинг янги қирралари билан таништириб борилади, мусиқа тинглашни эътибор содда сўзли асарлардан бошлаб аста – секин мураккаблаштириб бориш лозим. Дарснинг ҳар бешта фаолияти бир – бири билан узвий боғлиқ ҳолда дарснинг мазмунини бир – бутун бўлишини таъминлаш лозим. Дарснинг чорак йил мавзулари бир – бири билан изчил боғланиб бир – бирини тўлдириш керак

Биринчи синфда йил мавзуси:

«Биз мусиқани севамир»

I – чорак: Биз ёқтирган куй ва қўшиқлар.

II – чорак: Мусиқали ўйинлар, рақс ва қўшиқлар.

III – чорак: Хушнаво чолғуларимиз.

VI – чорак: Хушнаво чолғуларимиз.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Биринчи синф ўқувчилари қандай психологик – физиологик характерга эга бўладилар?
2. Биринчи синфда мусиқа ўқитишининг мақсад ва вазифалари?
3. Биринчи синфда қўшиқ ўргатиш методлари?
4. Биринчи синфда мусиқа тинглашнинг ўзига хос хусусиятлари?
5. Биринчи синфда йил чорак мавзуларини айтиб беринг?

Таянч тушунчалари:

«Диапазон» – ашулачилар овози кенглиги.

«Тон» – аниқ баландликка эга бўлган товуш.

МАВЗУ: ИККИНЧИ СИНФДА МУСИҚА ЎҚИТИШНИНГ
МАЗМУНИ ВА МЕТОДИКАСИ

РЕЖА:

1. Иккинчи синф ўқувчиларининг психологик – физиологик хусусиятлари.
2. Иккинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси.
3. Иккинчи синфда вокал – хор ишларини моҳияти.
4. Иккинчи синфда мусиқа саводи ва унинг аҳамияти.

АДАБИЁТЛАР:

1. Д.Омонуллаев, Х.Нурматов ва бошқалар «Иккинчи синфда мусиқа дарслари» Т. 1987 й
2. Х.Нурматов ва Н.Норхўжаев «II синф учун мусиқа дарслиги». Т. 1998 й
3. Д.Омонуллаев, Х.Нурматов ва бошқалар. «Бошланғия таълим» давла таълим стандартлари дастури.
5. М.Иномова «Педагогика» Т. 2000 й

Маъруза матни

Иккинчи синф ўқувчиларининг психологик – физиологик характерга кўра, 1–синф ўқувчиларига ўхшаш бўлади. Уларнинг диққат эътибори ҳали тўлиқ шакланмаган бўлади. Бу ёшдаги ўқувчилар диққати бир нарсдан бошқа бир нарсага тез – тез алмашиб туради. Чунки, улар ўйин билан нарсаларга кўпроқ мойилдирлар. Шу нуқтаи назардан мусиқа маданияти дарсларида дарс фаолиятларини тез – тез алмаштириб туриш уларни мусиқага қизиқтириб туриш дарс унумининг гарови ҳисобланади.

Овоз аппаратларини нозиклиги, мўртлиги, овоз пардаларининг тўла шакилланганлиги сабабли овозлари фальтет тизимида янграйди. Овз диапазони ($\Delta O_1 - PE_2$) гача бўлади. Биринчи синфда олинган билим ва малакалари иккинчи синфда чуқурлашиб, такомиллашиб конкретлашади. Масалан: биринчи синфда ўқувчилар

марш муסיқаларини жадал шахдам тантанавор характерини муסיқа оҳангига мос қадам ташлаш билан ажралсалар, иккинчи синфда эса бу муסיқаларни жанр эканлиги, уларни турлари (спорт, байрам, харбий) ҳақида конкрет билимга эга бўладилар. Шу тарзда қўшиқ ва рақс жанри ҳам ўрганилади. Иккинчи синфда вокал — хор ишлари, биринчи синфда олинган билим ва малакаларини мустаҳкамлаш ва қўшиқ куйлашдаги нуқсонларни тузатиб боришдан иборатдир. Биринчи синфда хор бўлиб ашула айтишга доир бўлган билимларни, иккинчи синфда янада шакллантириш лозим. Физиологик ўсиш муносабати билан овоз кучи, диапазони, тембри ўзгариб боради, маълум тизим асосида авайлаб тарбиялаш икки овозликда куйлаш услубини шакллантиради.

Икки овозликни ҳосил этишда болаларни майин овозда куйлаши лозим, акс ҳолда иккинчи овоз эшитилмай қолади. Ўқитувчи дарсда болаларга қўшиқ ўргатишда болалар овозини ўзига хос ҳусусиятларини пухта билиши лозим. Ўқувчиларни мутассил қўл ҳаракатларига ўргатиб бориши «Диққат», «Ауф», «Ижрони бошлаш», «Ижрони тугатиш» каби дирижёрлик ишораларига амал қилган ҳолда ўқувчиларни куйлашга тайёрлаш лозим.

Иккинчи синфда ҳам ўқувчилар севган куй ва қўшиқлар доирасини кенгайтириш лозим. Ўқувчиларни ҳаётий тажрибаларига, биринчи синфда олган билимларига таяниб, муסיқа асарлари танлаш лозим. Уларни миллий муסיқамизни идрок этиш, мумтоз муסיқа намуналари билан ўзбек халқ муסיқаси намуналари, ўзбек халқ чолғу созлари билан муסיқа тинглаш ва қўшиқ куйлаш орқали таништириб бориш лозим. Бу ўқувчиларимизни ўз тарихини билишга, фанлар аро алоқа, ўз Ватанини севишга, миллий қадриятлар, урф — одатлар билан яқиндан танишишга ёрдам беради.

Иккинчи синфда вокал — хор ишларига эътибор кучаяди, ўқувчилар овозига ва чолғуга таяниб жўр бўлиб, муסיқали ритмик ҳаракатлар бажарадилар.

Бунга «Пахтаой» Ф.Назаров, Т.Илхом шеъри, «Кичкинтоймиз — гижингтоймиз» П.Мўмин шеъри,

К.Кенжаев мусиқаси, «Янги йилим – яхши йилим»
П.Мўмин шеъри, Д.Зокиров мусиқаси
«Филдирагим» Ш.Ёрматов мусиқаси, Т.Бахромов шеъри
каби қўшиқлар, «Чаманда гул» Ўзбек халқ куйлари мисол
бўла олади.

Мусиқа гидрокининг асосий воситаси мусиқа
нутқидир. Мусиқа ифода воситалари: куй, лад, ритм,
регистр, темп, тембр, динамик белгилар кабилар мусиқа
саводига киради. Уларни ҳис этмасдан туриб мусиқа
асарларини санъат сифатида бадиий ва ғоявий жиҳатдан
онгли равишда тўлиқ идрок этиш қийин.

Ўқувчилар шунингдек ўлчов, такт, такт чизиғи,
ноталарни жойланиши, паузалар, кучли ва кучсиз
ҳиссалар, жанрлар ҳақида билимларга эга бўлишлари,
куй – қўшиқларни онгли равишда ўзлаштиришга мусиқий
саводидан қуйидаги билим ва малакалар шаклланиб,
амалда бажарилиши лозим:

1. куйларни ритмик схемаларини бўғинли сўзлар
билан куйлаш(ля, ду, да, мо, ми)
2. кучли ва кучсиз ҳиссаларини аниқлаш ва
уларни ҳис этиб куйлаш
3. чапак ва чолғу асбобларида чалиб куйга
ритмик жўр бўлиш
4. марш ва рақс характерини ҳаракатларда
ифодалаш
5. лад ҳақида билимларни мустаҳкамлаш мумкин.

Мусиқа тинглаш, мусиқа маданияти дарсларида
етақчи фаолият ҳисобланади. Зеро, дарсда қўлланадиган
барча мусиқа материаллари, асосан, мусиқа тинглаш
орқали амалга оширилади,

Иккинчи синфда бу билимлар чуқурлашиб
такомиллашади. Мусиқадан озуқа олиш учун ўқувчилар
мусиқий образларни англашлари, ҳис этишлари ва
таасаввур этишлари лозим. Шундай экан, ўқитувчи
иккинчи синфда ўқувчиларни мусиқа тинглаш
жараёнида ишончли далиллар: кўргазмали қуроолар,
техника воситалари, тест карточкалари, дидактик
ўйинлар, ноанъанавий дарслар ёрдамида ўтишни талаб
этилади. Мусиқанинг табиати, ундаги кайфият, образ

характерини ифодалашда лад ҳиссини ўстиришни аҳамияти катта. Бунга: «Алла», «Яллама – ёрим», «Ўзбек халқ куйи», «Андижон полкаси», «Гулхан» Д.Зокиров қайта ишлаган, «Баҳор вальси» М.Мирзаев мусиқаси мисол бўла олади. Ҳар бир дарсда асар характери, мазмуни ва ифода воситаларини аниқлашда кўпроқ болаларга мустақил фикр юритиш учун имконият бериш лозим. Шу тарзда тингланадиган ва куйланадиган қўшиқлар дарс давомида оддий таҳлил этилиб ўргатилади. Ўргатиладиган куй ва қўшиқлар унутилмаслик учун, уйга вазифа бериб, расмлар солиб келиш, кўргазмали қуроллар тайёрлаш орқали мустаҳкамлаш керак. Мусиқа маданияти дарслари бешта фаолият асосида олиб борилади. Дарс мавзулари бир – бири билан узвийлик, илмийлик, системалийлик тамойиллари ёрдамида боғланади.

Иккинчи синфда йил мавзуси:

«Мусиқа нимани ифодалайди ва тасвирлайди».

I – чорак: «Якканавозлик, жўрнавзлик, жўрсозлик»

II – чорак: «Якканавозлик ва яккахонлик чолғу ва хонадалар дастури»

III – чорак: «Куй нима?» Куйда нима ифодалайди?

IV – чорак: «Мусиқани ифода воситалари»

Ўқитувчи дарс режасини ушбу мавзулар асосида тузиб, уларни бир – бири билан узвий боғлаб олиб бориш зарур.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Иккинчи синф ўқувчилари қандай психологик ва физиологик ҳаракатга эга бўладилар?
2. Иккинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?
3. Иккинчи синфда қўшиқ ўргатишни ўзига хос хусусиятларини айтиб беринг?
4. Иккинчи синфда йил чорак мавзуларини изоҳлаб беринг?

Таянч тушунчалар:

Муסיқа назарияси – муסיқа тахлили, ижрочилигини ўргатувчи фан.

Муסיқа тарихи – Муסיқа санъатининг пайдо бўлишидан хозирги замонга қадар тараққиёти.

Вокал – хор машғулотли – якка ҳолда ансамбль ва хор билан жамоа бўлиб ашула айтиш.

11 – МАЪРУЗА

МАВЗУ: УЧИНЧИ СИНФДА МУСИҚА ЎҚИТИШНИНГ
МАЗМУНИ ВА МЕТОДИКАСИ

РЕЖА:

1. Учинчи синфда муסיқа ўқитишнинг мазмуни ва мақсади.
2. Учинчи синф ўқувчиларининг психологик – физиологик хусусиятлари.
3. Муסיқа дарсларида кўргазмалар қуролаб тайёрлаш ва унинг методик аҳамияти.
4. Учинчи синфда йил чорак дарс мавзулари ва уларни ўқувчилар ёши ва қизиқишига мослиги.

АДАБИЁТЛАР:

1. О. Апраксина «Методика музыкального воспитания в школе». М. 1983.
2. Д. Омонуллаев «Умумий таълим мактаблари учун муסיқа дастурлари». Т. 1992.

Маъруза матни

Учинчи синф ўқувчилари ўзларининг психологик – физиологик характериға кўра 1–2–синфлардан анча фарқ қилади. Уларнинг диққат эътибори турғун, хотираси кучли, овоз аппаратлари шакланган, нуққи равон, вокал – хор малакалариға, муסיқа ҳақида билимға эға бўладилар. Учинчи синф ўқувчилари овоз диапозони до¹ – ми². Шунга қарамасдан, дарснинг ҳар бир элементи тажрибаларға асосланиб тушунтириш лозим.

Учинчи синф дарс режасини тузганда айниқса, ижодий ёндашиш, унинг структурасини мантиқан боғлаб туриш, асарлар тартибини синф имкониятига мувофиқ белгилаш, болаларни мусиқага қизиқиш уйғотиб, бадиий эмоционал кечинмаларни вужудга келтириш, уларни овоз диапазониغا мослаб режа тузиш керак. Ўқувчиларни ўқув жараёнида мусиқанинг ҳаётийлиги, соддадан мураккабга қараб узлуксиз ривожланиши, мусиқанинг назарияси ва жанрлари, тузилиши ва моҳияти, бошқа санъат турлари билан алоқаси ҳақида билимга эга бўладилар. Мусиқа саводидан нотага қараб куйлаш қобилиятлари онгли равишда ривожланади. Ўқитувчини қўл ҳаракатига қараб ва уларни қўлларини ҳаракатга келтириб турли машқлар ва қўшиқларни куйлай оладилар. Бу ўрганилаётган мусиқий асарларнинг жанрларини аниқлашда, соф интонацияда тўғри куйлашга ва қўшиқ мазмунини ифодали қилиб, бадиий жиҳатдан тўғри ижро этишда муҳим роль ўйнайди. Бунга мисол қилиб, композитор Ф.Назаров ва шоир П.Мўминнинг «Қиш чоғлари» қўшиғи, композитор Ш. Ёрматов ва шоира Зулфиянинг «Қор» қўшиғи, композитор Н.Норхўжаев ва шоир П.Мўминнинг «Салом берган болалар», «Гул терди гуллар» каби асарларини келтиришимиз мумкин.

Учинчи синф ўқувчилари нафасни тўғри олиб, жумлани охиригача етказишга аста—секин ўрганиб боришлари керак. Икки овозли асарларнинг энг оддийсини куйлай оладиган бўлишлари керак. Икки овозли куйлашга эришиш учун аввало соф интонацияга эришиш керак, бунга овоз созлаш жараёнида эришилади. Олдин терция кенглигида икки овозли машқларни куйлаш, сўнгра бир икки такт канон шаклида машқлар куйлаш орқали ўқувчиларни мусиқий ўқувини ривожланиб, эшитиш қобилияти ўсиб боради. Аста—секин икки овозли асарларни куйлаш ўқувчиларни қизиқишини ошириб боради. Композитор С.Бобоев ва шоир П. Мўминни «Дастёр қиз» қўшиғи, композитор Н.Норхўжаев ва шоир П.Мўминни «Олтин пахта—оппоғим», «Кенг Туркистон» каби қўшиқлари мисол бўла олади.

Ўқувчиларни мусиқа ҳақидаги билим доирасини кенгайтиришда ва мусиқа қобилиятларини ривожлантиришда мусиқа тинглаш муҳим роль ўйнайди. Ҳар бир дарсда асар характери, мазмуни ва ифода воситаларини аниқлашда болаларга мустақил фикр баён этиш учун имконият бермоқ лозим. Жумладан, «Ёмғиржон» асарида (Д.Омонуллаев мусиқаси) тембр, динамика, ўлчов, контраст асосий омил бўлиб ҳисобланади. Композитор Ш.Ёрматовнинг «Ғилдирагим», композитор А.Мансуровнинг «Қўзичоғим – ўйинчоқ», композитор Т.Азимовнинг «Дурдона» асарларида куй ва жумлаларни ўзгартирмай такрорланиши «рондо» эканлигини ўқувчилар тезда англаб оладилар. Энди мусиқанинг ривожланишидаги куйнинг қайтарилишида унинг ўзгариши, ўзгарганда ҳам янги характер касб этиб, ўйноқи ва мураккаб ритм ва чаққон темп этилиши – контраст дейилади. Контрастга мисол қилиб композитор Ф. Назаровнинг «Қўшиқ ва рақс», ўзбек халқ куйи «Пахта рақси», композитор А.Мансуровнинг «Чумоли ва Нор», композитор С.Абрамованинг «Бувижоним келяпти» асарларини келтиришимиз мумкин. Асарни 2–3 дарс давомида тинглагач, ҳаётдаги воқеликни, мураккаб воқеликни, мусиқий оҳанглари тасвираб олишини кўраимиз. Шу билан бирга 3–синф ўқувчилари мусиқий ритмик ҳаракатларни аниқ бажара олишлари, куйлаётган қўшиқларини жозибали, қувноқ, ёқимли, соф интонацияда куйлашга ҳаракат қилишлари лозим. Шунингдек, болалар чолғу асбобларида аниқ, равон, ўз вақтида жўр бўлишлари лозим. 3–синфда ҳам барча бошланғич синфларда қўлланадиган методлардан: кўрғазмали, амалий, оғзаки, таққослаш ва мусиқа ўқитишнинг оптимал методларидан фойдаланилади.

Ўқитувчи мусиқа маданияти дарсларида ижросидан ташқари грампластинка ёзувидан, магнит тасмаларидаги ёзувлардан фойдаланиб, болалар хори, профессионал санъаткорлар чолғу асбобларида ижро этган мусиқий асарлар, халқ қўшиқ ва куйларини тинглаб идрок этиш билан ўқувчиларни сеҳрли мусиқа оламига олиб кириш, бадий дидни, қизиқишни ривожлантириш мумкин.

III – синфда йил мавзуси:
«Музиқада шакл ва мазмун»

I – чорак: Музиқа ифода воситалари

II – чорак: Хор ва оркестр

III – чорак: Музиқанинг тузилиши.

IV – чорак: Оддий музиқа шакллари. Банд ва нақорат.

Шунингдек, музиқа дарслари йил чорак мавзулари асосида режалаштирилиб беш фаолият асосида ўтилди.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Учинчи синфда музиқа ўқитишнинг мазмуни ва мақсади.
2. Учинчи синф музиқа дарсларида қандий методлардан фойдаланилади?
3. Учинчи синф ўқувчиларнинг психологик – физиологик хусусиятлари.
4. Учинчи синфда йил чорак мавзулари ва уларнинг музиқа дарсидаги аҳамияти.

Таянч тушунчалар:

«Хор» – жамоа бўлиб қўшиқ куйлаш.

«Жанр» – музиқанинг тури.

12 – МАЪРУЗА

МАВЗУ: ТўРТИНЧИ СИНФДА МУЗИҚА ЎҚИТИШНИНГ
МАЗМУНИ ВА МЕТОДИКАСИ

РЕЖА:

1. Тўртинчи синф ўқувчиларининг психологик ва физиологик хусусиятлари.
2. Тўртинчи синфда музиқа дарсларининг мақсади ва мазмуни.
3. Тўртинчи синфда музиқа дарс мавзуларини ўқувчилар ёшига ва қизиқишига мослиги.

АДАБИЁТЛАР:

1. Д. Омонуллаев «Умумий таълим мактаблари учун музиқа дастурлари». Т. 1992.

2. Е.Гудкова, Л. Қўлдошев. «Муסיқа дарслиги учун методик қўлланма». Т. 1978.

Маъруза матни

Тўртинчи синф ўқувчилари ўзларининг психологик – физиологик характериға кўра ҳаётий тажрибаға бой, фанларға қизиқувчан бўладилар. Диққат эътибори турғунлашган бўлади. Жиддий бўлган масалалар устида фикрлаш, ҳажм жиҳатдан каттароқ бўлган муסיқа асарларини эшитишға қодир бўладилар, изланиш, мушоҳада қилиш қобилиятиға эға бўладилар. Бу хусусиятларни барчасини ўқитувчи ниҳоятда ўйлаб оқилона иш тутиши лозим. Ҳар бир дарсдан унумли фойдаланиши лозим. Бундан мақсад болаларни тезроқ дастурдаги муסיқа асарларига, дарс услубига, муסיқа санъатиға қизиқишидан иборатдир. 4 – синф ўқувчиларининг вокал – хор малакалари бир хилда ривожланган бўлмайди. Чунки, баъзи бошланғич синфларда муסיқа фанидан мутахассислар дарс беришмайди. Мутахассис иш олиб борган жойда эса ўқувчилар соф унисонда куйлаш, ансамбль ва қўшиқларни меъёриға етказиб, икки овозда куйлаш даражасига эға бўладилар. 4 – синф ўқувчиларининг овоз диапазони (до¹ – ми²). 4 – синфда ҳам ўқитувчиларни дифференциал гуруҳларға бўлиб ўтказиш лозим бўлади. Чунки, уларнинг бу даврда овозлари жарангдор, ёқимтой, кульминацион ривожланган даври ҳисобланади. Шунинг учун, дарсда кўпроқ куйлатиш мақсадға мувофиқдир. Бунға мисол қилиб, композитор Н.Норхўжаев ва шоир П.Мўминни «Яхши бола», «Оқ пахта тердик», композитор Ш.Ёрматов ва шоир С.Барноевни «Соғлом авлод қўшиғи», композитор М.Насимов ва шоир Я.Қурбоновни «Биздан сизға ким керак?» қўшиғини келтиришимиз мумкин.

Календарь – мавзули режа тузганда юқорида айтилган хусусиятларни ҳисобға олган ҳолда чорак, йил мавзулари ҳисобға олиниб, режа тузилади. Ўқитиш давомида куйидаги босқичларға эътибор бериш керак.

Биринчидан: фанлараро алоқа методи. Бошиқа фанлардан олинган билим ва малакалардан фойдаланиш:

Масалан: она тили ва адабиёт, тасвирий санъат, Ўзбекистон тарихи, табиатшунос, математика ва бошқалар.

Иккинчидан: ўқувчиларни мусиқий қобилиятини ўстириш; соф унисонга эришиш, жумла бошида нафас олиб, жумла охиригача режалаб етказиш, лад ҳақида маълумот, ўлчовларни билиш, ноталарга қараб куйлай олиш.

Учинчидан: мусиқа саводига қизиқтира олиш; мусиқа саводининг энг муҳим аҳамияти — қўшиқларни ноталар номлари билан куйлатиш, тинглаш учун берилган асарларни таҳлил қила олишдир.

Қўшиқ ўргатишда дирижёрлик услубида фортепиано чолғу асбобидан унумли фойдаланиш лозим. Овозларни маромига тушириб куйлаш учун қўшиқ парчаларидан машқлар танлаб куйлаш лозим. Машқларни маълум тизимга солиб куйлаш керак. 4—синфда мусиқа тинглашни аҳамияти катта, чунки бунда ўқувчилар халқ мусиқа ижоди ўзбек халқ мусиқасининг оммавий жанрлари, бастакорлик услуби, композиторлик услуби намуналари билан танишадилар. Мусиқа тинглаш учун 4—синфда ўзбек халқининг оммавий қўшиқларидан бошлаш мақсадга мувофиқдир. Масалан: «Алла», «Омонёр», «Бойчечак», «Дилхирож», «Тановор», «Лолача», «Ковушим», «Чоргоҳ» ва бошқалар.

Ўқувчиларда шунингдек, халқ мусиқа ижодининг оммавий жанрлари, касбий мусиқа, композитор ва бастокарларнинг мусиқалари ҳақида маълумот бериш лозим. Халқ мусиқасининг оммавий жанрлари халқимиз орасида кенг тарқалган бўлиб, оғиздан — оғизга, авлоддан — авлодга ўтиб келмоқда, бу асарлар мазмунида оромбахш, ёқимли, майин аллар, панду — насиҳат, аҳлоқ — одоб ҳақида қўшиқлар, ялла, лапар киради. Буларга мисол қилиб «Олмача анор», «Ойижон», «Қизгина», «Хей, лола», «Ишга чиқинг келинойи» каби асарларни тинглаш мумкин.

4—синф ўқувчиларини айниқса, композиторлик ва бастакорлик ижоди билан таништириш лозим.

Композиторлар — бу мусиқа яратувчи ижодкор, одатда консерваторияда махсус таълим олган инсон

бўлади. Композиторларнинг асарлари симфония, опера, балет, соната, кўшиқлар, ўз замонасига мос нота ёзувларида ўз аксини топади.

Бастакорлар — эса оғзаки анъана услубидаги профессионал мусиқа ижодкорлари. Бастакорлар халқ куйларига таянган ҳолда янги асарлар яратадилар. Муҳим томони шундаки, бастакорлар ўз асарларини одатда дастлаб, ўз ижодкорлик санъатлари орқали намоён этадилар, сўнг нота ёзувларида акс эттирадилар. Шу боис бастакорлар бир вақтни ўзида яратувчи ижодкор ҳам ижрочи санъаткордирлар. Халқимиз орасида энг сеvimли бастакорларга М.Мирзаев, Ғ.Тошматов, Т.Жалилов, Уста Олим Комилов, Ю.Ражабийларни айтиш мумкин. Таниқли композиторлардан М.Ашрафий, М.Бурхонов, Ф.Назаров, К.Кенжаев, Ш. Ёрматов, Н.Норхўжаев А.Мансуровларни айтиш мумкин.

Мусиқа тинглашда вокал ва чолғу мусиқаси халқ оммавий мусиқасини ва касбий мусиқа тинглаб идрок эта олиш назарда тутилади.

IV — синфда йил мавзуси:

«Халқ мусиқа ижоди»

I — чорак: Ўзбек халқ мусиқасининг оммавий жанри.

II — чорак: Халқ ашулалари ва ашула йўлидаги куйлар.

III — чорак: Композиторлик услуби ҳақида маълумот.

IV — чорак: Композиторлар ижодида халқ мусиқаси намуналари.

Текшириш учун саволлар:

1. Тўртинчи синфда ўқувчиларнинг психологик — физиологик хусусиятлари.
2. Тўртинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва мақсади.
3. Тўртинчи синфда мусиқа дарсининг чорак, йил мавзуси ва уларни мусиқа дарсидаги аҳамияти.
4. Тўртинчи синфда мусиқа дарсларини ўзига хослиги.

Таянч тушунчалар:

«**Вольта**» — бир нота ёзувида мусиқа асарларининг турлича тугатиш учун қўйиладиган белги.

«Реприза» – бир музикий жумлани икки марта такрорланиши.

«Созанда» – чолғу асбобида ижро қилувчи чолғучи.

13 – МАЪРУЗА (2 соат)

МАВЗУ: БЕШИНЧИ СИНФДА МУСИҚА ЎҚИТИШНИНГ МАЗМУНИ ВА МЕТОДИКАСИ

РЕЖА:

2. Бешинчи синф ўқувчиларининг психологик – физиологик хусусиятлари.
3. Бешинчи синфда вокал – хор ишлари ва икки овозда куйлашнинг мақсад ва вазифалари.
4. Бешинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси.

АДАБИЁТЛАР:

5. А.Мансуров, Д.Каримова. «Умумий таълим мактабларининг 5 – синф мусиқа дарси учун методик тавсияномаси». Т.1997
6. Д.Ф.Омонуллаев, Х.Нурматов, Қ.Мамиров. «Умумий ўрта таълим ўқув дастури» Т. 1992 й.
7. А.Мансуров, Д.Каримова. «5 – синф учун мусиқа дарслиги». Т.1997 й.

Маъруза матни

Бешинчи синфда ўрта таълим этапи бошланади. 5 – синф ўқувчилари психологик – физиологик жиҳатдан анча ўзгарган бўладилар. Вокал – хор кўникма ва малакаларига эга бўлади. Соф унисонда куйлашга, икки овозли машқларни куйлашга, ансамблда куйлашга эга бўлади. Қўшиқ ҳақида, тингланган асар ҳақида мустақил фикр юритиш қобилиятига ҳам эга бўладилар. Овоз диапазони (До₁ – Фа₂) маълум миқдорда ривожланган бўлади, улар ҳаётий тажрибага бой бўладилар. Фанларга қизиқувчан ва ўзларининг севган машғулотларига астойдил меҳр билан қарайдилар. Болаларда диққат – эътибор анча турғунлашган бўлади. Ҳажм жиҳатдан

каттароқ мусиқани тинглашга ва куйлашга қодир бўлади. Мусиқа дарсида кўргазмалилик асосий ўринни эгаллайди. Ўқитувчи ўз қўшиқни ифодали қилиб куйлаб бериш ва ўқувчиларни мусиқий ўқув қобилиятларини ўстириши керак:

1. Соф унисонга эришиши
2. Мусиқий жумлани бошидан охиригача тўла идрок этиши.
3. Нотага қараб куйлаш қобилиятига эга бўлиши керак.

Мусиқа саводидан асар таҳлили, ноталарни жойланиши ўлчовлар, ансамбль, хор, оркестр ҳақидаги билимларга эга бўлиши мақсадга мувофиқдир. Мусиқа дарсларида иложи бориша, ўқитувчи кўргазмали куроллардан, техника воситалардан кўпроқ фойдаланиши керак. Ўқувчилар мусиқа фанини бошқа фанлар билан боғлиқ эканлигини онгли равишда англаши керак. Бешинчи синф ўқувчиларини қизиқиши, қобилиятига, қараб тўғаракларга жалб этилиши лозим. Бешинчи синфда бир овозда қўшиқ куйлаш устида иш олиб бориш давридаёқ, ўқувчиларни икки овозда куйлашга аста-секин тайёрлаб бориш лозим. Ўқув йилининг иккинчи ярмидан бошлаб, ниҳоятда оддий машқлардан, қўшиқ нақоратларидан, куйлаш учун қулай бўлган ладлардан бошлаш мақсадга мувофиқдир. Энг оддий ва мураккаб машқларни ҳам, асосан сольфеджио қилиш йўли билан ўрганиш ва куйлаш лозим, чунки бу жараёнда ноталарни номлари ва баландлиги ҳолатини ҳам англаб борилади. Икки овозликда куйлашни бошлашдан олдин, синф тахтасида ёки плакатларда кўрсатиб ноталар номини ва товушининг баландлик ҳолатини аниқлаб, овоз чиқариб бир неча марта такрорлаб сўнг, куйлаш зарур. Дастлаб катта терция, соф кварта, соф квинта, катта секста сингари оҳангдош интерваллар, машқлар куйлаш учун асос бўла олади. Чунки бу интерваллар куйлаш учун қулай ёқимли ва ўқувчилар хотирасида сақланиши осон. Интерваллар фақат икки овозда куйланмасдан, балки тинглаш учун ижро этиб, уларда юқори ва пастки товушни аниқлашни топшириш лозим. Бундай саволлар ўқувчиларни гармоник ўқувини кучайтиради. интервалларни онгли равишда ўзлаштириш тўғриси

пайдо бўлади. Икки овозлик қўшиқларни куйлаш учун, кичик канонлардан бошлаб каттароқ ҳажмдаги жўрсиз (акапелла) асарларга ўтиш, ўқувчиларни бир – бирини диққат билан эшитиб, куйлаш қобилиятларини ўстиради. Икки овозли қўшиқларни танлаганда, икки овозли элементи бор, кичик ҳажмдаги асарлар мақсадга мувофиқдир. Ҳар қайси овознинг оҳанги аниқ, равшан, мустақил бўлиши керак. Пастги овоз куйи ширали, хушоҳанг, яхши эса қоладиган бўлиши айниқса муҳимдир. Овоз партияларининг диапазони секста, септима, октавалар ҳажмидан ошмайдиган қўшиқлар айтишга айниқса қулайдир.

Қўшиқлар ўртача темпа ёзилган бўлиши куйлаш учун фойдали ва осондир. Икки овозли қўшиқларни оҳанглари имитация жиҳатдан шакли енгил ва осон бўлиши керак. Ўзбек халқ қўшиқларини ўқитувчи икки овозлик қилиб, қайта ишлаб ўргатиши ўқувчиларни талаффузи интонацияси ва хотирасини ривожлантиради. Икки овозликни куйлашда, бир овоз чўзиб, иккинчи овоз ҳаракатлишиши ҳам, болаларни эшитиш қобилиятларини ўстиради. Кейинчалик эса, овозларни параллель бир томонга йўналиши, овозларни қарама – қарши йўналиши ва ҳар хил мураккаброқ ҳолатида ҳам куйлаш мумкин бўлади. Мусиқа дарси жараёнида икки овозда куйлаш учун болалар овозини дискант ва альтга бўлиш шарт эмас, балки тахминий бўлиши ҳам мумкин. Чунки иккинчи, учинчи овозни куйлаганда болаларни мусиқа ўқуви кўпроқ ўсади. Шунинг учун овозларни галма – гал алмаштириб куйлатиш лозим. Бунинг учун албатта дастлаб, соф унисонга эришилади. Сўнгра, икки овозли асарларга ўтилади. Бешинчи синф болаларининг овозлари янгроқ, овоз аппаратлари шакланган, кўникма ва малакаларга эга бўлганлиги сабабли икки овозли қўшиқларни ўргатиш мақсадга мувофиқдир.

Бешинчи синфда мусиқа дарсларини йил мавзуси:

«Композиторлик мусиқа жанри»

I – чорак: «Ўзбек халқ чолғулари оркестри. Хор санъати».

II – чорак: «Симфоник оркестр. Мусиқада вокал – симфоник жанрлари».

III – чорак: «Саҳнавий мусиқа асарлари. Балет ва рақс санъати. Мусиқали драма ва комедия».

IV – чорак: «Опера санъати. Ўзбек мусиқасида опера жанри».

Бешинчи синфда мусиқа дарсларининг асосий мақсади, ўқувчиларни бошланғич синфларда олган билимларини ва тайёргарлик даражасини аниқлаб, мусиқа машғулотларига, тўғарак ишларига қизиқтиришдан иборат. Мазкур мақсад юзасидан кириш суҳбати ўтказилади ва кўпчилик ёддан биладиган қўшиқ куйланади. Куйлашдан олдин ашула айтиш ҳолати, ўтириб ва туриб куйлаш қоидалари таништирилади ва тартибга солиниб, вокал машқлари ёрдамида овозлар созланади. Сўнгра қўшиқ ижро этилади ҳамда ижро ютуқ ва камчиликлари баҳоланади. Қўшиқ мазмунини суҳбатда аниқланиб асар характери, темпи, шакли белгиланади ва талабларга кўра қайта куйланади, токи ўқувчиларда дарснинг профессионал даражаси сезилсин. Бунда айниқса овоз эркинлиги ва равонлиги, саз ва ансамблга эътибор кучаяди. Қўшиқ ижроси характер жиҳатдан таққосланади ва бадий мазмун жиҳатдан таҳлил этилади. Натижада ўқувчиларни қўшиқ куйлашга, мусиқа тинглашга, асарларни саводли таҳлил қилишга, тўғаракларга қатнашишга, чиройли овоз ҳосил қилиб куйлашга қизиқиши ва масъулияти ошиб боради. Кейинчалик эса икки овозли қўшиқ куйлашга қизиқиши ҳам ортиб боради. Икки овозли куйлаш малакаси сингдирилади. Бу тўғарак ишларида ўз натижасини кўрсатади. Мусиқий асарни тинглаш ва куйлаш учун албатта мусиқий билим ва кўникмаларга эга бўлиш кераклиги ва ҳаётда мусиқа тарбиясининг аҳамияти ҳақида мусиқа ўқитувчиси тушунтириб бориши лозим.

ТЕКШИРИШ УЧУН САВОЛЛАР:

6. Бешинчи синфда мусиқа ўқитишнинг иш мазмуни ва методикаси нимадан иборат?
7. Бешинчи синф ўқувчиларининг физиологик – психологик хусусиятлари?
8. Бешинчи синфда икки овозда куйлашнинг аҳамияти ва ўргатиш йўллари қандай?

9. Бешинчи синфда ўқувчиларнинг ўқиш давомида ўзлаштирган кўникма ва малакалари нималардан иборат?

Таянч тушунчалар

- Катта ашула** – Фарғона водийси, қисман Тошкентда ижро этиладиган жўрсиз ашула тури.
- Интервал** – аниқ баландликка эга бўлган, икки товуш баландлиги бўйича оралиги.
- Опера** – муסיқали драматик асар, нутқнинг маълум бир қисми ёки деярли ҳаммаси куйланади.
- Халқ чолғу асбоблари оркестри** – халқ чолғу асбобларидан тузилган оркестрлар.

14 – МАЪРУЗА

МАВЗУ: ОЛТИНЧИ СИНФДА МУСИҚА ЎҚИТИШНИ МАЗМУНИ ВА ХУСУСИЯТЛАРИ

РЕЖА:

1. Олтинчи синф ўқувчиларини психологик – педагогик хусусиятлари.
2. Олтинчи синфда муסיқа ўқитишни мазмуни.
3. Олтинчи синфда дарс мавзуси ва унинг ўқувчилар билим ва малакасига мослиги.

АДАБИЁТЛАР:

3. Х.Нурматов ва О.Ибрагимов. «Олтинчи синфда муסיқа дарслари учун қўлланма» Т.1996 й.
4. Е.Кензер, Ш.Ёрматова. «Олинчи синф учун «Муסיқа» дарслиги» Т. 1978 й.
- 3.Р.Қодиров.«Бошланғич мактабда кўп овозда куйлаш». Т.1997 й.
4. О. Бегматов ва бошқалар. «Олтинчи синфда муסיқа дарслиги». Т. 2000 й.

Маъруза матни

Олтинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мақсад ва вазифалари, олдинги синфларда олган билим ва малакаларини даражасига асосланиб белгиланди. Олтинчи синфда амалга оширилиши лозим бўлган мақсадлар, мусиқа тарбиясининг бош мезони — ўқувчиларнинг маънавий бойлигининг таркибий қисми бўлган мусиқавий маданиятини шакллантиришга қаратилади. Мазкур мақсадларни қуйидагича амалга ошириш белгиланади:

1. Дарснинг барча фаолиятлари воситасида доимий равишда ўқувчиларнинг мусиқавий иқтидорини ривожлантириб бориш.

2. Вокал — хор малакаларини ривожлантириб, яқка жамоа бўлиб куйлаш, икки овозли куйлашга ўргатиш.

3. Мусиқа гидрокини ривожлантириш ва асарларни гузилиши, шакли, лади, темпи, муаллифлари ҳақида фикр юритишга ўргатиш.

4. Мусиқа саводидан, оддий мусиқа терминларини ва атамаларини моҳиятини мусиқа амалиётида билиш ва ҳар бир мусиқа асарида куйлаб бориш.

Олтинчи синф ўқувчиларининг овоз диапазони (До₁ — Фа₂) бўлади. Олтинчи синфда ўқувчиларни ўспиринлик даври бошланади. Бунинг натижасида организмда актив ўзгаришлар рўй беради. Физиологик — психологик жиҳатдан ўқувчиларни овозини ўзгариши, бўйнинг ўсиши, фанларга қизиқиши, мустақил фикр юрита олиши қобилиятлари ривожлана бошлайди. Натижада бош мия, етарли даражада озуқа ололмай, ҳорғинлик ҳолатлари рўй беради. Яъни, дарс давомида ўқувчиларни диққат — эътибори тарқалади. Уларни жалб этиш қийинлашади. Бу даврда уларга жиддий, меҳрибона муносабатда бўлиш, дўстона суҳбатлар ўтказиш талаб этилади. Шунинг учун ўқитувчи ҳар бир ўқувчини кузатиб, уни ўрганиши лозим. Чунки, ўқувчилар катталарни муносабатига жиддий эътибор берадилар, улар кўпроқ катталар билан муомалада бўлишни истайдилар. Болаларнинг интизомида айрим ўзгаришлар пайдо бўлади, уларнинг истаги ва қобилияти орасида

тафовутлар содир бўлиб туради. Буларнинг ҳаммаси ўқитувчидан юқори малака ва тарбиячиликни талаб этади. Бундай ҳолатда ўқитувчи ўқувчиларни қуйи синфларда олган билим ва малакаларига ва ҳаётий далилларга суюниб иш тутиши яхши натижа беради. Бунинг учун дарс мазмунини ҳаёт билан боғлаб олиб бориш зарур. Қўшиқ ўргатиш ва муסיқа тинглаш жараёнида асарлардан парчалар куйлаб овозларини сошлаши болаларда қизиқиш уйғотади. Бунда ижро услубларини батафсил тушунтириш лозим. Асарларни таҳлил этишда болаларни актив қатнаштириш мақсадга мувофиқдир. Ҳар бир халқнинг ўз миллий муסיқа санъати мавжудлиги, муסיқа ҳар бир тарихий даврнинг бадий акси эканлиги ҳақида болаларда аниқ тушунча ҳосил қилиши лозим. Шу асосда ўзбек муסיқасининг қисқа тарихи чолғу асбоблари ва ўзбек халқ муסיқа жанрлари, мақомлари, мумтоз қўшиқлари, замонавий қўшиқларини таққослаб кўрсатиш мумкин. Масалан: «Шашмақом», тожик ва ўзбек халқларининг азалий биродарлик рамзи эканлиги, уларнинг кўп чолғу асбоблари бир хилда эканлиги ва бошқа халқлар фойдаланиши мумкинлиги ҳақида, халқ муסיқаси асосида яратилган композиторлик асарлар ва замонавий муסיқа билан таништириш, таққослаш лозим.

Муסיқа саводидан ўлчовлар, ладлар, тон ва ярим тон, альтерация белгилари, динамик белгилари, интерваллар, репризалар билан таништириб муסיқий асарларни таҳлил қилиш яхши натижа беради. Олтинчи синфда ўқувчиларни овоз диапазони 1-овозлар учун ($Do_1 - Fa_2$). II-овозлар учун ($Si_{кин} - Re_2$), бу даврда ўқувчиларга қўшиқларни икки овозлик қилиб ўргатиш мақсадга мувофиқдир. Чунки бу пайтда, мутация даври бошланади. Мутация даврдан олдин ўғил ва қиз болалар овози ўртасидаги фарқ унча сезилмайди. Мутация пайтида қўшиқ ўргатиш ўқитувчидан катта масъулиятни талаб этади. Қўшиқлар болаларнинг овоз имкониятларига мос тушиши ва дарс давомида уларнинг овозларини асраб авайлаш ишларига ёрдам бериши лозим. Дарсинг асосий қисмини ашуга айтишга сарф этиб, овозларини чарчатмаслик керак. Ўқувчиларни икки овозга ажратиб

қўшиқларни икки овозлик қилиб, уларнинг овозларига мослаш овоз тарбиясининг муҳим воситасидир. Хор бўлиб куйлаш, musiқа саводи, musiқа тинглаш фаолиятлари, асарларни таҳлил қилишда мавзулар асосида мантиқан боғланади. Янги дастур асосида йил мавзуси чорак мавзуси ва дарс мавзуси бир – бири билан боғланади.

Олтинчи синфда йил мавзуси: «Мумтоз musiқа».

I – чорак: Мумтоз musiқа ҳақида маълумот

II – чорак: Замонавий musiқа ва унинг асосий хусусиятлари.

III – чорак: Шарқ халқлари мумтоз musiқаси.

IV – чорак: «Европа мумтоз musiқаси билан танишув».

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

5. Олтинчи синфда musiқа ўқитишни иш мазмуни нимадан иборат?
6. Янги дастур асосида musiқа дарсларида олиб боришнинг ўзига хос қулайликлари ва муаммолари нималардан иборат?
7. Олтинчи синфда musiқа ўқитишнинг иш мазмуни қандай принциплар ва методларга асосланади?
8. Олтинчи синфда вокал – хор ишларини ва musiқа тинглашнинг иш мазмуни қандай?
9. Musiқа ўқитиш бўйича таълимнинг янги ўқув дастури ва стандартлари musiқа дарсларида қандай аҳамиятга эга?

Таянч тушунчалар:

Мумтоз musiқа – етук, намунавий деган маънони англатади.

Шошмақом – ўзбек ва тожик халқлари musiқа меросининг етук мукамал асари.

Замонавий musiқа – ҳозирги кунда ўз моҳиятини ва қадрини йўқотмаган musiқа асарларга айтилади.

Жанр – musiқанинг тури.

Диапазон – ашулачилар овозини кенглиги, ҳажми.

15 – МАЪРУЗА (2 соат)

МАВЗУ: ЕТТИНЧИ СИНФДА МУСИҚА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ ВА УНИНГ МАЗМУНИ.

РЕЖА:

1. Еттинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси.
2. Еттинчи синф ўқувчиларининг психологик – физиологик хусусиятлари.
3. Еттинчи синфда мусиқа ўқитишнинг яқунловчи даврида ўқувчиларнинг олган билим ва малакаларига қўйилган талаблар.

АДАБИЁТЛАР:

5. О.Иброҳимов, Х.Нурматов. «Умумий таълим мактабларини 7 – синф мусиқа дарси учун методик тавсиянома». Т.1994 й.
6. Л.Фитрат. «Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи». Т.1993 й. «
7. О. Иброҳимов. «Ўзбек халқи мусиқа ижоди». Т. 1994й.
8. О.Файзиев ва бошқалар. «Ўқувчиларда мусиқий нафосат тарбиясини шакллантириш йўллари». Т. 1992 й.
9. О.Иброҳимов ва бошқалар. «Еттинчи синф учун мусиқа дарслиги». Т. 2002 й.

Маъруза матни

Еттинчи синфларда мусиқа ўқитиш жараёни яқунланади. Унда қуйи синфларда олинган билим ва малакалар чуқурлашади, такомиллашиб умумлашади. Айниқса, мусиқани тинглаб, бадний жиҳатдан мустақил таҳлил қилиш, қўшиқ ўргатиш, мусиқа саводи каби дарс фаолиятларини татбиқ этиш иши ниҳоясига етади.

7 – синф ўқувчилари психологик – физиологик характерига кўра диққат – эътиборлари турғун, дунёқараши ривожланган бўлади. Улар мустақил фикр

юритиш, ҳикоя тузиш, муסיқага доир альбом, рефератлар, синф бурчаклари ва кўргазмали куроллар тайёрлаш қобилиятига эга бўладилар. Ўқитувчи ўқувчиларнинг бу ижодий хусусиятларидан фойдаланиб, муסיқа санъатига, муסיқа саводига доир кўргазмали куроллар тайёрлаш вазифасини топшириши мумкин. Шунингдек, машхур бастакорларга доир альбомлар тайёрлашни ҳам топшириши мумкин. Вокал — хор ишлари: кўшиқ ўргатиш жараёнида уларни овозларини асраб тарбиялаш иши мураккаблашади. Овоз шаклланиши нотекис бўлади, чунки бу ёшда мутация даври кучаяди. Айниқса ўғил болаларда овоз бойламлари йўғонлашиб, овоз регистри бир октавага пасаяди. Натижада ўқув ва овоз ўртасидаги координация бузилиб, баъзан болалар соф интонацияда аниқ куйлай олмайдилар. Бундай пайтда ўқитувчи куйлаш учун кулай йўлларни излаши лозим. Овозни толиқтирмасдан эркин, равон куйлашга ўргатиши керак. Мутация даврида болалар овозида кун сайин ўзгариш рўй беради. Буни ҳисобга олиб, кўшиқни овоз партиясини икки овозга бўлиш лозим. Ёки овозларни транспортировка қилиб пастки товушларга тушириш лозим.

Еттинчи синф ўқувчиларининг овоз диапазони биринчи овозларда ($Do_1 - Mi_2$) —, 2 — овозларда эса — ($Si_{кин} - Re_2$) гача бўлади. Тажрибалар мутация даврида овозларни тўғри тақсимлаш, овозларни текис чиқиши ва қийинчиликларга дуч келмасликка олиб келади. Танланган кўшиқлар қаҳрамона, лирик, эстрада, ўзбек халқ кўшиқларидан бўлиб, ўқувчиларда ўрганишга қизиқиш уйғотиши лозим. Баъзи бир кўшиқларни солист ёрдамида ҳам ўргатиш мумкин. Ашула айтганда динамик белгилари, темпи, бадий ижросига эришиш зарур. Еттинчи синфларда муסיқа саводини олдинги билимларга таяниб, нотага қараб куйлаш, интерваллар, ўлчовлар, динамик белгилар, параллел мажор ва минор ладлари каби мавзуларда алоҳида тўхтаб ўтиб, муסיқали мисоллар келтиришимиз мумкин. Муסיқали мисолларни куйлайдиган кўшиқлардан тинланган муסיқий асарлар асосида ва ўзбек халқ кўшиқлари мисолида келтириш мақсадга мувофиқдир. Бундан ташқари улар муסיқий

асарнинг шаклини ҳам билишлари керак. Муסיқа тинглаш бир мунча мураккаблашади. Чунки дарснинг асосий қисми тинглаш жараёнида ўтади. Халқ қўшиқлари, мақомлар, мумтоз халқ муסיқаси ҳақида фикр юрита олишлари керак. Муסיқани бадий жиҳатдан мустақил тинглаб, уни мукамал идрок этиш, муסיқанинг тузилиши, янги қўшиқлар, муסיқа адабиёти, муסיқа саводи билан таништириш ишлари ниҳоясига етади. Лекин вокал—хор игшларида, қўшиқ ўргатиш, овоз созлаш жараёнида уларни овозларини эҳтиёт қилиш, методик тўғри йўлланма бериш керак. Баъзи пайтларда, болалар билан суҳбатлашиш, ота—оналарни таклиф этиб, докторга фарзандининг соғлиғи ҳақида мурожаат қилишни таклиф қилиш лозим. Чунки 7—синфда болаларда мутация даври бошланади. Мутация давригача ўғил ва қиз болаларда овоз аппаратининг тузилиши ўхшаш бўлиб, улар бир—биридан унча фарқ қилмайди. Мутация даврида эса уларнинг овозлари ўзгариб, ўғил болаларда овоз регистри жиҳатдан бир октава пасайиб йўғонлашади. Қиз болаларда эса регистр ўз ўрнида қолиб, овоз кучи, тембрнинг майинлиги деярли сақланиб қолади. Шу боисдан, ўғил болаларда мутация актив ва сезиларли даражада қиз болаларда эса осойишта ва текис ўтади. Натижада баъзи ўғил болалар, ашула айтганда созга тушолмай қийналадилар. Баъзилари эса кучаниб куйлайдилар.

Бу даврда ўғил болалар овози шарли равишда эркакча овозга қиз болалар овози эса балоғатли хотин—қизлар овозига аста—секин ўта бошлайди. Ўғил болалар томоғида овоз бойламлари йўғонлашади, қизларда, шишлар пайдо бўлиши мумкин. Натижада диапазон қисқариб, юқори пардаларда куйлаш оғирлашади. Тез чарчаш ҳолатлари пайдо бўлади. Мутация даврида ўғил ва қиз болаларга ашула ўргатиш масъсулият талаб этилади. Қўшиқларни болаларнинг овоз имкониятларига мослаштириб дарс давомида, уларнинг овозларини асраб—авайлаб ўргатиш лозим. Овоз партияларини аниқ ажратиб, икки овозда ашула айттириш, овоз тарбиясининг муҳим воситасидир. Болаларнинг интизомида ҳам ўзгаришлар пайдо бўлади. Эмоционал

уйғонишлар, организмдаги гармоник ўзгаришлар дарсга нисбатан қизимқишини пасайишига сабаб бўлади. Бу даврда ўқитувчи моҳирлик билан мусиқий асарлар мазмунини ҳаётимиз билан боғлиқ ўтиши, унинг воситасида ахлоқий гўзаллик тарбиясини бериш дарс мазмунини бошқа фанлар билан боғлаб олиб бориши лозим.

Вокал – хор ишлари ва мусиқа тинглаш ишларини амалга оширишда қуйи синфларда олинган билим ва малакаларга ва ҳаётий тажрибаларга суяниб иш тутиш яхши натижа беради. Мусиқа танлашда эса мазмун жиҳатдан анча мураккаб бўлган асарлар ўтилади. Ўқувчилар, ўзбек халқ қўшиқлари, мақомлари, мумтоз ашулалари, ялла ва лапарлар, халқ мусиқасининг маҳаллий услублари билан танишиб, тузилиш мазмунини, тарихини ўрганадилар. Мумтоз ашулалар, мақомлар куйлаб, ўзбек халқ мусиқасини дурдона асарларидан завқ оладилар.

Еттинчи синф йил мавзуси:

«Халқ мусиқасининг маҳаллий услублари.

Мақомлар ҳақида умумий тушунча».

I – чорак: «Қашқадарё, Сурҳандарё, Самарқан – Бухоро воҳаларининг мусиқий услублари билан танишув».

II – чорак: Фарғона – Тошкент ҳамда Хоразм воҳаларида мусиқий услублари билан танишув.

III – чорак: «Мақом. Шашмақом».

IV – чорак: «Хоразм мақоллари. Фарғона, Тошкент мақом йўллари».

Ўрганиладиган асарлар бадий ва гоёвий яхлит таассурот қолдириш учун уларни маълум асосда ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Бундай мавзулар бир ёки бир неча дарс асосида мусиқа қонуниятларининг ижрочилик турлари ва унинг ифода воситаси бўлган маълум мазмун билан боғланиши лозим. Масалан: «Лад нима?», «Маҳаллий мусиқа услублари», «Мақом», «Катта ашула жанри», «Шашмақом» шулар жумласидандир. Ўқитувчи танлаган мусиқа асарларини муайян тартибга солган ҳолда, ўқувчиларни мутация даврида овозига зиён етказмаслиги учун уларни овоз диапазони, иштиёқ ва

завқ, мусиқа ва ашула соҳасидаги тайёргарлиги эътиборга олинishi лозим. Ўқувчиларга мусиқий тарбия беришнинг негизи хорда ашула айтишдир. Ашула айтганда овозини парвариш қилиш ва махсус вокал – хор машқлари, яъни уч товушли, паст босқич ёки юқори босқичдаги товушлар орасида квинта ёки октава миқёсидаги қисмларида жўрсиз машқлар, қўшиқлардан парчалар айтиб, овозни сошлаб бир маромга солиш катта аҳамиятга эга. Мусиқа тинглаганда ва хор бўлиб қўшиқ айтганда, мусиқа соҳасидан олинган барча назарий маълумотлари машқ қилиш жараёнида мустаҳкамланади. Қўшиқ ўргатиш жараёнида ўқитувчи асарни ифодали ижро этиб асар ҳақида қисқа қизиқарли образли кириш сўзи, асарнинг жанри, мазмуни ифода воситалари ҳақида суҳбатлар ўтказиши муҳим роль ўйнайди. Етти йиллик ўқиш даврида, мусиқа соҳасида иш олиб бориш нағижасида, ўқувчилар мусиқа саводхонлигига эга бўлиб, мусиқани онгли таҳлил қила оладиган, йирик мусиқа асарларини радио ва телевидение орқали, мусиқа дарсларида, концертларда меҳр билан тинглайдиган, бадий ҳаваскорлик тўғрақларида иштирок этадиган ва мусиқани чин дилдан севадиган инсонлар бўлиб етишадилар.

ТЕКШИРИШ САВОЛАРИ:

1. Еттинчи синфда мусиқа дарсларининг йил, чорак, дарс мавзуларининг номлари нима ва уларнинг аҳамияти?
2. Еттинчи синф ўқувчиларининг психологик – физиологик томондан организмларида қандай ўзгаришлар рўй беради ва унга мусиқа ўқитувчисининг роли?
3. Еттинчи синф ўқувчилари мусиқа ўқитишни якунловчи даврида қандай дунёқарашга, билим ва малакага эга бўлишлари керак?
4. Еттинчи синф ўғил ва қиз болаларда мутация даври қандай ўтади ва унинг ўзига хос хусусиятлари?

ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАРИ:

Динамика – товушларнинг қаттиқ – секин ижро қилиниши.

Муסיқа шакли – муסיқа асарининг тузилиши.

Мақом – муסיқа чолғу асбобларида парда ва товушлар ўрнини билдирган.

Шашмақом – ўзбек ва тожик халқлари муסיқа меросининг етук мукамал асари.

16 – МАЪРУЗА

МАВЗУ: СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ МУСИҚА
ТАРБИЯСИ ТИЗИМИ

РЕЖА:

1. Синфдан ташқари муסיқа тарбиясининг мақсади ва вазифаси.
2. Синфдан ташқари муסיқа тарбиясининг шакли ва мақсади.
3. Синфдан ташқари муסיқа тарбиясининг иш режаси.
4. Мактабдан ташқари муסיқа тарбиясининг шакли ва вазифалари.

АДАБИЁТЛАР:

1. Л. Қўлдошев «Мактабда хор тўгараги». Т. 1975.
2. О.Файзиев ва бошқалар. «Ўзбекистон мактабларида нафосат тарбиясини ташкил этиш бўйича методик қўлланма». Т.1992.
3. Н.Норхўжаев. «Қўшиқлар тўплами». Т. 1996.

Маъруза матни

Синфдан ташқари муסיқий тарбиянинг асосий мақсади ўқувчиларни иложи борича кўпроқ оммавий ва тўгарак ишларига жалб этиб, уларни дунёқарашини ҳар томонлама ривожлантириш, бадий дидини ўстириш, табиатга, Она – ватанга бўлган меҳр – муҳаббатини оширишдир. Мазкур мақсадни амалга оширишда мактабларда муסיқа дарсларидан ташқари, оммавий ва

тўгарак ишлари олиб борилади. Синфдан ташқари мусиқа тарбиясини икки шакли мавжуд.

1. Мусиқа тарбиясининг оммавий шакли.
2. Мусиқа тарбиясининг тўгарак шакли.

Синфдан ташқари мусиқа тарбиясининг оммавий шаклида болаларни мусиқий ўқувини текширувдан ўтказмай, ялпи тарзда жалб этишни тақозо этади. Буларга, қўшиқ байрамлари, «Мусиқа ҳафталиги», «Ўзбекистон ватаним маним», «Илҳом чашмали» кўрик – танловларидан, ижодий учрашувлар, театр ва концертларга саёҳат, «Алифбе» байрамларига, шоир ва бастакорлар билан учрашувлар киради. Аммо, буларнинг ҳар бирига болаларни ёши, қизиқишига қараб, олдиндан тайёрлаб борилиши керак. Бу тадбирларни ҳар бирини юксак бадий дид билан ташкил этиб, амалга ошириш, чинакам бадий – мусиқий байрам руҳини касб этиш лозим.

Мусиқа ўқитувчининг оммавий ишлар режаси, мактаб маъмурияти томонидан тасдиқланган бўлиши лозим. Оммавий, мусиқий ишлар режаси, мусиқа ўқитувчиси ва мактаб маънавий – маърифий ишлар муdiri, мактаб етакчиси билан ҳамкорликда, ўқувчиларнинг ёшига, қизиқишига қараб, байрамлар, учрашувлар, тадбирларни ҳисобга олган ҳолда тузилади. Бунда ўқувчиларнинг мусиқий ўқуви, қобилияти ҳисобга олинади. Оммавий мусиқа машғулотларининг ҳар бири аниқ ишлаб чиқилган режа асосида амалга оширилмоғи лозим. Бунда ҳар бир машғулот турига қараб, уни асосий мақсади, ҳусусияти, репертуар мазмуни, мактаб имкониятлари, таклиф этилган меҳмонлар ҳисобга олиниб, ўқувчиларни жалб этилади. **Тўгарак ишларини** эса, иш режасини мусиқа ўқитувчисининг ўзи, ўз ҳоҳиши ва имкониятларига қараб, мустақил тарзда тузади. Ўқитувчи тўгарак ишларига ўқувчиларни мусиқий қобилияти, ҳоҳиш – истаги, қизиқиши, овозига қараб танлаб олади ва турли тўгараклар тузади. Ҳафтасига 2–3 бор тўгаракни гуруҳларга бўлиб ишлайди. Тўгарак ишларининг асоси мусиқа дарсидир. Тўгарак ишларига қобилиятли, қизиқувчан, мусиқа дарсларида актив қатнашадиган ўқувчилар танлаб

олинади. Дарсда ҳар бир боланинг лаёқати, қизиқиши ҳисобга олиниб, у ёки бу мусиқа тўғарагига жалб этилади. Тўғарак фаолияти фаоллаштирадиган нарса — бу мактаб саҳнасидир. Ўқувчилар тадбирларда, қўшиқлар, рақслар ижро этиб, мактаб жамоаси олдидан эътибор қозониб, туман, шаҳар, республика кўрик — танловларида қатнашдилар. Бу уларни ўз меҳнатидан завқланиши ҳис — туйғуларни Она — Ватанга муҳаббат, мусиқа санъатига ҳурмат, дўстлари орасида меҳр — муҳаббат туйғусини ошириб боради. Синфдан ташқари тарбиявий ишларда ўқитувчи ўз имкониятларига қараб турли тўғараклар тузиш мумкин:

1. Хор
2. ВИА
3. Ашула ва рақс ансамллари
4. Вокал ансамллари
5. Чолғучилар ансамбли (дуторчилар, рубобчилар, доирачилар)
6. Рақс ансамбли
7. Оркестр (духовой, халқ чолғу асбоблари оркестри)
8. Яккахон қўшиқчилар.
9. Фольклор дастаси.

Мактабдан ташқари мусиқавий тарбия шаклига болалар мусиқа мактаблари, болалар ижодиёт марказлари, ўқувчилар саройлари, болалар театрлари, музейлар киради. Мазкур муассасаларга қатнашадиган болалар ҳам ўқитувчи назоратида бўлиб, мактаб ҳаётига, уларнинг фаол қатнашувларини таъмин этиши лозим. Мактаб ҳаётида бошланғич синф мусиқа ўқитувчисининг ўрни беқиёсдир. Мусиқа дарсларидан ташқари, замон талабига мос равишда тадбирлар тайёрлаб, ўқувчиларда санъатга бўлган қизиқишини ривожлантириши лозим.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Синфдан ташқари мусиқа тарбиясининг мақсади нима?

2. Синфдан ташқари мусиқа тарбиясини қандай шакллари бор?
3. Синфдан ташқари мусиқа тарбиявий ишлар режаси қандай тузилади?
4. Мактабдан ташқарида мусиқа тарбияси ишларига нималар киради?
5. Маънавий – маърифий ишларни олиб боришда нимага аҳамият бериш керак?

Таянч тушунчалар:

Саҳна – театр ва концертлар қўйиш учун томоша залининг кўтарилган жойи.

Оркестр – юнончасўз бўлиб, турли чолғу асбобларида чалувчи созандалардан тузилган жамоага дейилади.

17 – МАЪРУЗА

МАВЗУ: ПЕДАГОГИК КОЛЛЕЖЛАРДА МУСИҚА ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ
МАЗМУНИ ВА МЕТОДИКАСИ

РЕЖА:

6. Педагогик коллежларда мусиқа фанини ўқитишнинг мазмуни.
7. Мусиқа фанини ўрганиш бўйича талабаларда билим ва малакалари қўйилган талаблар.
8. Талаба ёшларни замонавий ўқитувчи кадрлар қилиб тайёрлашнинг тарбиявий аҳамияти.

АДАБИЁТЛАР:

5. «Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори». Тошкент, Ўқитувчи, 1997 й.
6. Ж.Ф.Йўлдошев. «Таълимимиз истиқлоли йўлида». Т. Шарқ, 1996 й.
7. К. Халимов, С.Нишонова, М.Иномова. «Педагогика тарихи». Т. Ўқитувчи, 1996 й.
8. Комил маънавият мустақиллик таянчи. Тошкент, 1997.

Маъруза матни

Республикамизда рўй бераётган ўзгаришлар, барча соҳалардаги каби бўлажак педагогларнинг зиммасига ҳам ўта масъулиятли вазифаларни юклайди.

Педагогик коллежнинг бўлажак мусиқа ўқитувчиси мусиқа ўқитиш методикаси фанидан махсус билим ва малакаларга эга бўлиши, ахлоқий пок, халол ва софдил, юксак фазилатли, ўз касбининг жонкуяри, талабаларга ва ўсмир ёшларга нисбатан ўта меҳрибон, ўта талабчан ва ўзбек халқининг урф – одатларини, қадриятлари ва анъаналарини мукамал биладиган, ҳамда ўз касбига талабаларни қизиқтира оладиган шахс бўлмоғи лозим.

Бугунги талаба – бўлажак педагог, ўтмиши бор ўзбек халқининг мусиқа санъатини ноёб намуналари ўзлаштирган бўлиб ўқувчи – ёшларга улашмоғи давр талабидир. Шу сабабли бўлажак мусиқа фани ўқитувчиси олдига қўйидаги талаблар қўйилади.

1. Ўзлари таълим бериши лозим бўлган талаба – ёшларга мусиқа санъати сирларини ўргатиш борасида доимо изланиш.
2. Талаба – ёшларга педагогика, психология, мусиқа ўқитиш методикаси фанларини мукамал ўргатиш.
3. Ўқувчи – ёшларни мусиқа санъати бўйича ижодкорликка етаклаш. Иқтидорли талабаларини тўғарақларга жалб қилиш.
4. Замон талабларига мос дарс ва машғулотларни ноанъанавий дарс режалари асосида ўтказиш.
5. Жаҳон андозаларига хос янги педагогик технологияларни, дарсларда қўллаш.

Юқорида қайд этилган талабларни ўзида мужассам этган ҳар қандай талаба келажақда етук баркамол педагог бўлиб вояга етиши мумкин.

Талабаларга мусиқий таълим беришнинг асосий шакллари ва маъруза, амалий машғулотлар, лаборатория машғулотлари ва мустақил иш йўналишларида амалга оширилади.

Маъруза – мусиқа маданияти дарсларини ва уни ўқитиш методикасини назарий асослари ва методлари ўргатиш демақдир.

Амалий машғулотлар — мавзули режалар асосида, оғзаки сўров, суҳбат дарс, семинарларга тайёрланади, ҳамда дидактик материаллар асосида амалий дарс фаолиятларини ўтказиш.

Лаборатория машғулотлари — муסיқа маданияти дарсларини оддий фаолият турларидан бошлаб, тўғарақларда ишлаш каби мураккаб иш фаолиятларини яқка тартибда бажариш демақдир.

Педагогик коллежларда муסיқа ўқитиш методикаси фани асосий фанлардан бири бўлиб ҳисобланади. Шу боис, дарсларга кўргазмали қуроолар тайёрлаш, дарс ишланмалари ёзиш, муסיқий таҳлил қилиш, муסיқий асарларни бирор чолғуда (пианино, рубоб, дутор) ижро этиш, куйлаш, дирижёрлик қилиш, қўшиқ ўргатиш, муסיқа тинглаш, рақс ҳаракатларини ўргатиш, ижодкорлик каби ишларни ўз ичига олади.

Талабаларда муסיқа санъати борасидаги барча назарий ҳамда амалий билимларни ривожлантириш, ўз соҳасига ижодий ёндашишни талаб этади.

Педагогик коллеж ишларида илғор ўқитувчи бўлиши учун ҳозирги замон педагогик технодогияларни эгаллаш ва уларни амалда қўллай билиш мақсадга мувофиқдир.

Ҳозирги кундаги муסיқа ўқитиш методикаси бирданига келиб шакланган фан эмас, бунга қадар мазкур методикани шаклланиши мураккаб тараққиёт йўлини босиб ўтган. Республикамизда муסיқа ўқитиш методикасини шаклланишида маҳаллий олимлар, методистларнинг қатор изланишлари ўқув қўлланмалари, дастурлари, методик тавсияларни аҳамияти катта бўлди. Бу таълим мазмунида ҳар бир худуднинг санъати ва муסיқа маданияти, унинг бадий анъаналарида ўз ифодасини топган. Шунини алоҳида қайд этиш лозимки, ҳаётни ва атрофдаги гўзалликни билмай туриб тўлақонли бадий ижодни амалга ошириб бўлмайди.

Муסיқа санъати эстетик идрокнинг битмас — туганмас манбаидир, инсон юраги ва ақлини забт этувчи мафтункор дунёдир. Инсон доимо гўзалликка интилиши ва кундалик ҳаётда, шу гўзаллик қоидаларига амал қилиши керак. Талаба ёшлар учун эса, муסיқа таълими

жуда зарурдир, чунки бўлажак талабалар ўқитувчилик касбини эгаллаб, ёш авлодни ҳар томонлама тарбиялаб, вояга етказди. Хулоса қилиб айтганда, биз ёш авлодни бўлажак мусиқа ўқитувчиларини, ўзбек халқининг мусиқа маданияти билан таништириб, унинг нафосатли ҳис – туйғуларини ривожлантиришимиз, мусиқа таълимининг савиясини оширишимиз керак.

Бўлажак мусиқа ўқитувчилари таълим – тарбия ишларини шундай юксак даражада ташкил этиш зарурки, талаба – ёшлар умумий ўрта маълумот олиш билан бирга анъанавий мусиқа маданиятидан баҳраманда бўлсинлар.

ТЕКШИРИШ УЧУН САВОЛЛАР:

4. Бўлажак педагог қандай сифатларга эга бўлиши керак?
5. Мусиқий таълим беришнинг асосий шаклларини изоҳлаб беринг?
6. Мусиқа ўқитиш методикаси фани қандай фаолият турларидан иборат?
7. Бўлажак мусиқа педагоглари олдига қандай вазифалар қўйилади?

18 – МАЪРУЗА: (4 СОАТ)

МАВЗУ: 1920 – 90 ЙИЛЛАРДА МУСИҚА ЎҚИТИШ
МЕТОДИКАСИНING ҚИСҚАЧА ТАРИХИ

РЕЖА:

1. Ўзбекистон мусиқа маданиятини шаклланиши.
2. Ўзбекистонда 1920 – 50 йилларда мусиқа тарбияси тизимини шаклланиши.
3. Буюк мутаффакирларни мусиқа тарбиясига оид олиб борган ишлари.
4. Ўзбекистонда мусиқа таълим тарбиясининг шаклланиши.
5. Ҳозирги кунда, мусиқа таълим тарбиясининг ривожланишида олиб борилаётган илмий тадқиқот ишлар.

АДАБИЁТЛАР:

1. С.Йўлдошева «Ўзбекистонда мусиқа тарбияси ва таълимини ривожланиши». Т.1985 й.
2. О.Апраксина «Методика музўкального воспитания в школе». М.1983 й.
3. Ф.Кароматов «Хамза и узбекская музўка». Т.1959 й.

Маъруза матни

Ўзбек халқи кўп асарлик тараққиёт тарихига эга бўлган анъаналар соҳибидир. Ўзбек мусиқа санъатининг илдизлари қадим замонга бориб тақалади. Қадим маданиянинг кўпдан – кўп обидалари буюк ўзбек мутаффакири, шоирлари, ёзувчилари, улуғ даҳолалари Ал – Фаробий, Абу – Али ибн Сино, Навоий, Жомий, Низомийлар лирикасида, кейинчалик эса ўзбек шоирлари ва маърифатпарварлари Муқимий, Фурқат, Ҳамза асарларида мусиқа тарбияси ва таълим бериш борасида талайгина қизиқарли фикрлар билдирилган.

Мусиқа таълимининг ривожланишига ниҳоятда катта аҳамият берган, Ўрта Осиёлик машҳур мусиқачилар орасидаги олим Муҳаммад Фаробий ёш авлодни тарбиялаш ва ўқиш масаларига, этика ва эстетика масалаларига кўплаб илмий ва амалий ғоялар билдиради. У шунингдек, мусиқа назариясининг асосчиларидир. Таниқли тожик олими, мусиқачиси, файласуфи Жомийнинг «Рисолаи дар илми мусиқа» номли китобида, композиция, лад, ритм нисбатлари ҳақида ёзилган.

Ўзбек шоири, мутаффакири А.Навоий мусиқа санъати соҳасида ниҳоятда катта билимга эга бўлган эди. Унинг мусиқавий – эстетик қарашлари «Саббаи – Сайёр», «Маҳбубул қулуб», «Ҳамса» ва бошқа асарларда акс этган.

Ўзбек халқининг мусиқа маданияти халқ ва профессионал ижод маҳсули бўлган мусиқа асарлари, ооиздан – оғғиизга ўтиш асосида асирлар давомида ўплаган анъана замирида ривожланган. У бизгача хофизлар, мусиқачилар, бахшилар орқали етиб келган. Унга халқ ижодининг энг яхши намуналари ҳамда

профессионал ижрочилар томонидан чалинган мусиқа асарлари кирган. Сўнги йилларда, олиб борилган тадқиқотларнинг натижалари XVIII асрда ўзига хос нота ёзуви бўлган бўлса ҳам, фақат, мусиқа фольклари эмас. Балки ўзбек халқининг профессионал мусиқаси ҳам 1920 йилларига қадар асосан оғиздан — оғизга ўтиш йўли билан тарқалган.

Шунга қарамасдан, мусиқа, ўзбек халқи ҳаётида муҳим ва катта ўрин эгаллаган. Халқ оммасининг маданиятини яратишдаги иштироки турлича характерда эди. Аввало савод чиқариш ҳаракати кенг қулоч ёйди. Чунки, аҳоли ёппасига саводсиз бўлган. Халқнинг саводсизлигини тугатиш ҳамда, халқ маорифининг, янги тизимини яратиш, жамиятни маънавий қайта қуриш асосий вазифа бўлиб ҳисобланади. Ўзбекистонда ўқитувчи кадрлар тайёрлаш иши халқ маорифи тизимида асос қилиб олинган эди. Тарбиявий ва таълим ишлари, диний муассасаларни ажратиш ишлари йўлга қўйилди. Шунингдек 7 йиллик мажбурий бепул ўқитиш жорий қилинди. Ишчи ва ўқувчи ёшлар орасида ҳаваскор «духовой» оркестрлар кенг тарқалди. Бу оркестрлар биринчи мартаба 1918 йилда ўзбек умумтаълим мактаблари қошида ташкил этила бошлади. Кейинчалик эса, мусиқа жамиятлари ва хусусий тарздаги мусиқа дарслари Туркистоннинг бошқа шаҳарларида ҳам пайдо бўла бошлади. Қўқондаги мактабларда ўзбек мусиқасининг машҳур тарғиботчиси Ҳ.Ҳ.Ниёзий, Тошкентда Абдулла Авлоний, Самарқандда Абдуқодир Шакуррийлар бўлишган.

Ҳамза ўзи очган мактабларда барча фанлардан ўзи дарс берган ва шу билан бирга «Енгил адабиёт», «Ўқиш китоби» каби дарсликлар яратди.

А.Авлоний фаолияти алоҳида диққатга сазовордир. 1908 йилда Тошкеннинг Миробод, Дегрез маҳалларида болаларни она тилида ўқитиш учун мўлжалланган мактаб очган, кейинроқ 1919 йилни сентябрида Туркистон республикасида Халқ маорифи Комиссарлиги тузилган бўлиб, у бир қанча бўлимларни ўз ичига олган. Булар ичида санъат бўлими алоҳида эътиборга сазовор эди. Ўз навбатида унинг ички

бўлимига мусиқа (Музо), театр (Тео), тасвирий санъат (изо) бўлимларига ажралган.

Мусиқа бўлими Туркистон республикасида мусиқа тарбияс ва таълимини шакллантириш ёш авлодни мусиқа маданияти дурдоналари билан таништириш масалалари қўйилган эди.

1921–22 йилларда маориф институтлари қошида фабрика ва завод тўғараклари ҳамда мактаблар қошида ҳаваскорлик тўғараклари ташкил этила бошлаган эди. Шунинг учун ёшлар орасида ҳаваскор «духовой» (пуфлаб чалинадиган мис чолғу асбоблари) оркестрлар кенг тарқалган. Чунки уриш йиллари духовой мусиқа махсус рамзий маъно касб эган эди. Бу даврда Ҳамза жуда фаол қанашиб, Фарғонадаги макабларнинг бирида у ашуладан дарс беради. Бўш вақларида ота–оналар билан ишлаб, савод чиқариш ва мусиқа ҳақида тушунтириш ишларини олиб борди. Аҳолининг кенг қатлами орасида мусиқа таълимига қизиқиш кучая бошлади. Ўрта Осиёда дастлабки, мусиқа ўқув юрти 1917 йили Туркистон халқ консерваторияси очилди. 1919 йили Самарқандда консерватория ташкил этилди. Кейинроқ халқ консерваториялари, махсус ўқув юртлари мусиқа техникумларига айлантирилади. 1936 йили Тошкентда Халқ консерваториялари қайта ташкил этилди. Махсус ўқув юртлари билан бир қаторда мусиқа мактаблари, мусиқа ўқитувчилари тайёрлайдиган инструкторлар курслари очилди. Туркистон мактаблари учун дастлабки, ўқув дастурлари ва режалари яратилди. Етти йиллик ўрта ва уч йиллик бошланғич мактаблари учун дастурлар яратилди.

Мусиқа дарслари мажбурий дарс тариқасида киритилган бўлса ҳам, баъзи ҳолларда «бўш» соат бўлиб, ундан мактаб маъмурияти ўз билганича фойдаланган эди. Кўп жойларда махсус дарсликлар, методик кўرғазмалар йўқлиги сабабли, мусиқа дарс соатлари анча камайтирилди. Мусиқа тарбиясининг ташкил этишнинг самарали йўлларини излаш лозим эди. Бунинг учун 40–йилларнинг охирида мусиқа дастурини мактабларига мослаб қайта ишлаш ва ўқитувчи кадрлар тайёрлаш ишлари бош вазифа қилиб қўйилди. Мусиқа маорифини

янада ривожланиши ҳамда профессионал муסיқа таълимининг шаклланиши учун замин яратилди. Ўзбекистонда 1941 йилнинг 7–11 январ кунлари республикамизда тарбиявий ишларга боғланган биринчи педагогик конференция ўтказилди. Унда мактабларда етарли миқдорда муסיқа ўқитувчилари йўқлиги болалар хори камлиги ҳақида ўқитувчиларини малакасини оширишга жиддий эътибор бериш кераклиги ҳақида таъкидлаб ўтилди.

Шундан кейин, муסיқа таълими соҳасида жадал ишлар олиб борилди. Муסיқа мактаблари юзага келди. Техника ва маориф институлари, техника билим юртлари ташкил этилди. Болалар муסיқа мактаблари, ўқувчилар саройлари, ҳаваскорлик тўғараклари, ўқитувчиларни малакасини ошириш ва қайта ўқитиш институтлари, илмий – текшириш институтлари очилди. Муסיқа таълими тизимида жиддий қайта қуриш ишлари амалга оширилди.

1960–61 ўқув йиллари Низомий номидаги Тошкент Давлат Педагогика институтида «муסיқа назарияси ва чолғу асбобларини чалиш» кафедраси ташкил этилди. Шу йилнинг ўзида муסיқа ўқитувчилари тайёрлайдиган махсус «муסיқа факультети» очилди.

Шунингдек, вилоят педагогика институтлар ҳузурида муסיқа педагогика кафедралари тармоқлари кўпая бошланди. 60–70 йилларда ва йилларда ва 80–йиллар бошида халқ маорифи тизимида муסיқа ўқув юртлар сони янада ортиб боради. Ёш муסיқачилар «Санъат байрами», «Ёш ижрочилар конкурслари», «Болалар муסיқа ҳафталиги», «Ёш ижрочилар конкурслари», «До, ре, ми, фа, соль», теле кўрсатувлари, Ўзбекистон Телевидениеси ва радиоси орқали болалар муסיқий кўрсатувлари муסיқа таълими ва тарбиясини тарғибот қилишда мунтазам ишлар олиб борилади.

Халқ маорифи министирлиги ўқувчи ва талабаларга эстетик тарбия бериш соҳасида катта ишларни амалга оширди. Янги дастурга ўтиш муносабати билан тўпламлар, тавсияномалар, умумий таълим макаблари учун «Муסיқа алифбоси», «Муסיқа дарслиги» ва бошқалар Республика умумий таълим макабларида

«Муסיқа маданияти» фанидан 1–7 синфлар учун дарсликлар чоп этиш бош вазифа қилиб қўйилади.

Жумладан «Муסיқа алифбоси», «Муסיқа дарлиги» ва бошқалар Республика умумий таълим мактабларини малакали кадрлар билан таъминлаш асосий масала бўлиб қолди. Янги дастур бўйича дарсларни олиб бориш учун умумий таълим мактабларида малакали ўқитувчилар раҳбарлик қила бошладилар. 1985–86 ўқув йилларда муסיқа хоналари ташкил эилди, улар техник воситалари билан, мебель, махсус муסיқа маълумотига эга бўлганлар амалиётчи – студент бўлиб таёргарлик кўрдилар. Синфлар ускуналар ва мусиқали чолғу асбоблари билан таъминлансин – деган қарор қабул қилинди. 1986–87 йилларда муסיқа ўқитиш методикаси бўйича республика семинари ўтказилди. Шунингдек, янги дастур, дарсликлар нашр этилди. Ушбу маълумотлар муסיқа маданияти марказига узоқ вилоятларда, шаҳарларда муסיқа таълимотини тарғиб қилиш воситаларига айланди.

Уларнинг ижоди туфайли ўзбек болалар муסיқаси ривожланди, муסיқа орқали, ўқувчиларнинг маънавий дунёси шакланди. Республикамизда ҳар йили «Ўзбекистон – Ватаним, маним», «Илхом чашмалари», «Қўшиқ байрам»ларини ўтказиш анъанага айланиб қолди. Ўзбекистонда муסיқа ўтиш методикасини ривожлантиришда янги дастурлар, дарсликлар, кўланмалар яратишда илмий – тадқиқот ишларини олиб боришда Д.Омонуллаев, Х.Нурматов, О.Ибрагимов, О.Файзиев, Ш.Ёрматов, А.Мансуров, Қ.Мамиров, Н.Норхўжаев каби олимлар, композиторлар ва тажрибали ўқитувчилар ўз ҳиссаларини кўшдилар. Ҳозирги кунда муסיқа маданияти ёш авлодни тарбиялашда муҳим ўрин эгаллайди.

ТЕКШИРИШ САВОЛАРИ:

1. Ўзбекистонда муסיқа маданиятининг шаклланишига қайси муаффакирлар ўз ҳиссасини қўшдилар?
2. Ўзбекистондаги мактабларда муסיқа фани қачондан бошлаб дарс сифатида киритилди?

3. Мусиқа фани бўйича илк дастур, мусиқа китоб қачон ва ким томонидан яратилди?
4. Конфедерация кўрсатмалари қачон қўлланилди?
5. Хозирги кунда мусиқа ўтиш методикасини ривожланиши учун қандай тарзда амалга оширилмоқда?

Таянч тушунчалар:

Мусиқа фольклори —халқ мусиқаси.

Мусиқа эстетикаси — мусиқа санъатининг моҳияти воқеъликка муносабати, ижтимоий роли.

Ашула — кенг тарқалган мусиқа жанри ва шакли бўлиб. унда шеърӣй ва мусиқӣй товушлар бир — бирига уйғунлашган.

19 – МАЪРУЗА (2 СОАТ)

МАВЗУ: ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА МУСИҚА ТАРБИЯСИ
ТИЗИМИ.

РЕЖА:

1. Хорижий мамлакатларда мусиқа ўқитишнинг ўзига хос ҳусуиятлари.
2. Японияда мусиқа ўқитишнинг ўзига хос бўлган ўрни.
3. АҚШда мусиқа ўқитишнинг мақсад ва шакли.

АДАБИЁТЛАР:

1. О. Апраксина «Методика музўкального воспитание». М.1983
2. Д. Омонуллаев «Мақтабда мусиқа тарбияси методикасидан лекциялар курси». Т.1990

Маъруза матни

Ҳар бир мамлакатнинг мусиқа тарбияси ғоявий – сиёсий жиҳатдан халқнинг социал тузумига хизмат қилади. Шунинг учун мусиқа тарбияси мустақиллик мамлакатларда эътиқод учун хорижий мамлакатларда

эса буржуа демократияси учун хизмат қилади. Ҳар бир халқнинг маорифида мусиқа тарбияси методикаси педагогикани дидактик қонуниятларига ва шу халқнинг миллий мусиқа маданияти, или ва маданий анъаналарига асосланади. Шу билан бирга мусиқа тарбиясининг структураси, системаси (тизими) ва илмий – методик ютуқлар бошқа миллатнинг маърифий маданиятига ҳам ижобий таъсир этади. Ҳорижий мамлакатларда ягона ўқув режа ва дастурга амал қилинмайди. Давлат мактаблари билан бирга шахсий мактаблар, коллежлар ва олий таълим даргоҳлари мавжуд бўлиб, уларда турлича даражада эстетик тарбияни амалга оширишда ўқитувчига кенг ижодий эркинлик берилган. Ўқитувчи ўзининг мактаб шароити, имкониятлари ва ўқувчиларнинг билим даражасига қараб дастурга ўзлаштиришлар киритиши мумкин. Таълим ва тарбия жараёнида ўқувчиларда санъат орқали ҳаётни ўрганиш ва унга шахсий мунсабат билдириш, ижодий мунсабатда бўлиш малакаларини ривожлантиради. Мусиқа дарсларида юксак ривожланган техник воситалардан кенг фойдаланилади. Ўқувчилар электроорганларда чалиб куйлайдилар, турли фаолиятларни (айтишув, ҳаракатлар, бир – бирига жўрнавозлик қилишларни) бажарадилар.

Бунда асосан ўқувчиларда ижодий қобилиятни рўёбга чиқаришдан иборат. Жумладан, АҚШда ягона давлат дастури йўқ. Мусиқа таълими «эстетика» сифатида ўтилади. Унда мусиқа, тасвирий санъат ва меҳнат мазмунан бир – бири билан боғланган. Давлат мактаблари билан бирга диний ҳамда шахсий дунёвий мактаблар ҳам мавжуд. Шунинг учун ҳар бир штатда давлат мактабларида, шахсий ва диний мактабларда ўқув соатларини ҳам бир хил эмас, ўрта ҳисобга I – VII – синфларда ҳафтасига 1 – 2 соатдан дарс ўтилади. Дарсдан ташқари ҳар бир ўқувчи мусиқа тўғарақларига (хор, оркестр, рақс, ВНО) аъзо, деярли ҳар бир мактабда симфоник оркестр мавжуд.

Японияда ҳам ягона ўқув режа ва дастурга амал қилинмайди. **Японияда** мусиқа тарбиясининг ўзига хос системаси вужудга келган. Уларда болалар боғчасидан олий таълимгача эстетик тарбия амалга оширилади.

Эстетик тарбия интeнграция қилинган фан бўлиб, унга мусиқа, тасвирий санъат ва меҳнат узвий бирлашган. У бир неча босқичда амалга оширилади:

- а) 1 – 5 ёшгача болалар боғчасида;
- б) 6 – 14 ёшгача тўлиқсиз ўрта мактаб;
- в) 15 – 18 ёш ўрта мактаби;
- г) 18 – 23 ёш олий таълим мактаби.

Болалар боғчасида **«Суздуки»** тизими машҳурдир. Унинг тизимида она тилини ўқитилиши, мусиқа тинглаб идрок этиши билан амалга оширилади. Болалар чолғу асбобларларда куй чалишлари муҳим роль ўйнайди. Машғулотлар жараёнида болаларнинг онаси ҳам иштирок этади. Машғулот мазмуни ва мақсадидан огоҳ бўлади ва оилада ўз овози билан шуғулланади. **Суздуки**нинг таъбирида оналар мусиқа маълумотига эга бўлиши шарт эмас. Оилада грамзапись, телевидение, концертларда тингланган асарларни муҳокама этадилар. Бунда ва оиланинг ҳамкорлиги муҳим роль ўйнайди. Натижада 5–6 ёшли болалар Бетховен сонаталарини чалишга эришдилар. Юқори синфларга кўчган сари эстетик тарбия ҳам бир предмет сингари мураккаблашиб боради. Юқори синфларда рассомчилик, ҳайкалтарошлик, халқ амалий санъати ва мусиқа санъати танқидчилари етишади.

Ўқитувчи – кадрлар тайёрлаш иши яхши йўлга қўйилган. Улар олий педагогика ва санъат олийгоҳларида тайёрланади. Ўқитувчилар, шунингдек, она – Ватанида олган билимларига қониқмай, ривожланган Европа мамлакатларига ўқишга бориб, ўз билим ва малакаларини оширадилар.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Ҳорижий мамлакатларда мусиқа ўқитишнинг шакли ва мақсади нимадан иборат?
2. Ҳорижий мамлакатларда мусиқа фани қандай фан бўлиб ҳисобланади?
3. Япония мактабларида мусиқа ўқитиш қандай?
4. АҚШда қандай мактаблар ва дастурлар мавжуд?

Таянч тушунчалар:

Симфоник оркестр – турли чолғу асбоблардан тузилган мураккаб турдаги оркестр.

Оркестр 3 турга бўлинади. Торли, пуфлаб чалинадиган мис ёки ёғоч, уриб чалинадиган.

Асар, ижод – композитор яратган мусиқа асари.

20 – МАЪРУЗА

МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОННИНГ УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МУСИҚА ТАЪЛИМИ ВА ТАРБИЯСИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

РЕЖА:

1. Умумий таълим мактабларида мусиқа ўқитувчиларининг янги дастур бўйича иш фаолияти.
2. Мусиқа ўқитиш бўйича илмий – интодик ишлар, дастурлар, дарсликлар таъминоти ва ташкилий жиҳатлари.
3. Педагогик университетларда мусиқа ўқитишни ташкил этиш, ўқув материаллари билан танишиш ҳамда етук мутахассисларни тайёрлаш.

АДАБИЁТЛАР:

1. И. Каримов «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». Т. 1997.
2. Д. Омонуллаев, Х.Нурматов, Қ.Мамиров ва бошқалар. «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури». Т. 1999
3. Р. Қодиров «Бошланғич мактабда кўп овозли куйлаш». Т. 1997.
4. Г. Шарилова «Мусиқа тарбияси методикаси фанидан дастур». Т. 1997.

Маъруза матни

Мустақил Республикамизда амалга оширилаётган ўзгаришлар жамиятимизни иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маънавий ва маданий жиҳатдан жаҳоннинг энг ривожланган мамлакатлари қаторидаш ўрин олишда ўзининг ижобий натижаларини бермоқда. Ўзбекистоннинг «Таълим тўғрисида»ги Қонунига кўра 9 – йиллик умумий ўрта таълим жорий этилди. Таълимнинг мустақавий ҳусусиятларини ҳисобга олган ҳолда мусиқа предмети бўйича концепцияси ишлаб чиқилди.

1992 йил 25 ноябрда «Маърифат» рўзномасида мусиқа таълим – тарбиясининг концепцияси лойиҳасида, мусиқа таълимининг миллий ва илмий асослари, мазмуни, тузилиши, табақаланиши, мусиқа ўқитувчисига бўлган замонавий талаблар ва таълимнинг илмий услубий таъминоти баён этилади. Бугунги ўзликимизни англаш ўз тақдиримиз ва фарзандларимиз истиқболини яратиш имкониятига эга бўлган. Мустақил Ўзбекистонда миллий маданиятимизни ўзига хослигини тиклаш умумтаълим мактабларида ёшларни бадий тарбиялаш ва камол топтириш, ҳамда ҳозирги кунимизни тўлароқ идрок этиш учун энг аввало тарихимизни яхши билмоқлик ҳисобланади. Чунки, ҳар бир янгилик, тарихий боғланиш орқали амалга оширилади. Барча фанлар қатори мусиқий таълимда ҳам давлат таълим стандартларини жорий этилиши миллий мусиқий мерослардан тўлақонли фойдаланиш имконини беради. Булар оммавий халқ куйи ва қўшиқларида, хонанда ва созандаларнинг ижодий фаолиятлари, мақом, шашмақом, дostonлар ва бугунги замонавий мусиқий фаолиятида ўз аксини топади. Мусиқа санъатининг бу каби имкониятлари янги авлодни тарбиялашда, уларнинг баркамол бўлиб етишишларида ўзига хос, такрорланмас манба бўлиб хизмат қилади. Мусиқа таълимидан, давлат стандартлари асосида янги таълим мазмуни ўқувчиларнинг мусиқий билим ва малакалари билан бирига уларда кузатувчанлик, хотирали мустаҳкамлаш, образли тасаввур қилиш, ижодкорлик, мустақиллик, ташаббускорлик, бадий ва мусиқий дид каби

ҳислатларини ривожлантиришни таъминлайди. Демак, ёш авлодни етук қилиб тарбиялашда «Муסיқа маданияти» дарсларини аҳамияти катта. Муסיқий маданият дарслари ўқувчиларни ахлоқий – эстетик тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади. Улардаги гўзалликка бўлган ҳис – туйғуларини ўстиради, муסיқа санъатига меҳр – муҳаббат, қизиқиш уйғотади, она – Ватанни севишга, бир – бирини, катталарни ҳурмат қилиш, меҳнатни, табиатни севишга, қадрлашга ўргатади ва ҳаётда ўз ўрнини топа олишга мадад беради. Бунда ўқувчилар муסיқа санъатини бутун нафосати билан ўрганишлари, муסיқани идрок этиш, якка ва жамоа бўлиб қўшиқ куйлаш ва рақсга тушиш, ижодкорлик малакаларини шакллантириш, муסיқа тарбиясининг асосий мақсади ҳисобланади. Шунингдек, ўқувчилар иқтидорини ривожлантириш учун зарурий шарт – шароит яратиб бериш ва уларнинг бадий эҳтиёжларини қондириш муסיқа таълим – тарбиясининг вазифасини ташкил этади. Ҳозирги муסיқий таълим – тарбияси, шунингдек, кўрсатадики, миллий муסיқа меросимизни ўрганишда, муסיқа дарсларини ва синфдан ташқари муסיқа тарбия тизимини аҳамияти катта. Муסיқа дарсларини ҳаётга жорий этиш мақсадида умумий ўрта таълим мактаблари учун мусиқадан 1999 йили давлат таълим стандарти асосида янги дастур ишлаб чиқилди. Янги дастурнинг асосий моҳияти аввало дарснинг мавзулари, ҳар бир чорак учун белгиланган бош мавзулардан келиб чиқади. Дарсни қизиқарли бўлиши учун муסיқа ижодкорлиги қўлланилди, барча муסיқа фаолиятлари (хор бўлиб куйлаш, муסיқа саводи, муסיқа тинглаш) дарс мавзусининг ажралмас қисми ва мантиқан узвий боғланиб ўтилади.

«Дарс» – таълим – тарбияни амалга оширишнинг энг қулай ва самарали шаклидир. Жамиятимизнинг турли жабҳаларда бўлаётган сиёсий – иқтисодий, ижтимоий, маърифий ўзгаришлар барча фанлар қатори муסיқа дарсларининг мазмуни ва методикасига ҳам янги замонавий талаблар қўйилди:

1. Дарсда таълимий – дидактик, тарбиявий, ривожлантирувчи мақсадларни билиш ва уларни амалга ошириш.
2. Дарсда таълимнинг фаол усул ва услубларидан фойдаланиш.
3. Дарс жараёнида халқ педагогикаси анъаналарини, жаҳон педагогика ва психологияси, санъатимиз, буюк аждодларимиз ўғитлари, ривоятларимиз, ҳикмат тўла ҳадисларимиздан унумли фойдаланиб бориш мақсадга мувофиқдир.

Маълумки, кейинги йилларда тажрибали методистлар, олимлар ва амалиётчи ўқитувчиларнинг ўқув жараёнини таҳлил қилиш соҳасида, ўтказилган ва дидактик шарт – шароитларга боғлиқ эканлиги кўрсатмоқда. Энг муҳим шарт – шароитлар қуйидагилардан иборат:

1. Дарсликлар, қўлланмалар, дастур, тавсияномалар, дидактик ва методик кўرғазмали қуроллар ва техник воситалардан фойдаланиш.
2. Синфда ижобий психологик муҳит бўлиши.
3. Ўқитувчи ва ўқувчилар орасида ўзаро яхши муносабатда бўлиш.

Ушбу педагогик шарт – шароитларга амал қилиб, дарснинг мақсади ва мавзуси, тўғри ташкил қилинса, дарс сифатли ва самарали бўлиши мумкин.

Олий Мажлиснинг 1997 йил 28 августдаги IX – сессиясида қабул қилинган «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» муҳим тарихий, амалий ҳужжат бўлиб таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, уни дунёнинг илғор демократик давлат даражасига етказиш ва ёш кадрларни юксак маънавий – ахлоқий, юқори билимларга эга қилиб тарбиялашни мақсад қилиб қўяди. Шунингдек, ёш, бўлажак педагог – кадрларимизни тайёрлашда мусиқа ўқитувчиси учун зарур бўлган сифатларни шакллантиришимиз лозим. Талабаларимизни олган назарий билимлари билан бирга амалий машғулот ўтказган дарслари ва ўқув – тарбия машғулотларида гуруҳнинг барча талаблари, ўқитувчи иштирокида таҳлил ва муҳокама қилишлари лозим. Таҳлил жараёнида, энг муҳими талаба ўзининг дарс ўтказувчи ўқитувчи

сифатида тасаввур қилиб, ўз ишини уддасидан қанчалик чиқа олишини тўғри баҳолай олганидadir. Талаба томонидан ўтказилган дарсларнинг ва тарбиявий ишларнинг таҳлили, одатда ўз – ўзини баҳолашда, ўзини ҳисоботини режа ва конспекталарни таҳлил қилишдан ўз ишини баҳолай олишдан бошланади. Методист – ўқитувчи амалиётчи – талабага методик ёрдам кўрсатиш ва маслаҳатлар бериб камчилик ва ютуқларни аниқлаб тўғри йўл кўрсатиши лозим. Бунда энг асосий мақсад талаба – ёшларимизни қобилият ва имкониятларини аниқлаб тўғри шакллантириш ва юзага чиқаришдир. Бу борада юртбошимиз И.А.Каримовнинг – «Барчамиз яхши англаб олишимиз керакки, ҳаётимизнинг бошқа соҳаларидаги аҳвол, амалга оширилаётган ислоҳатларимизнинг самарадорлиги аввало халқ маънавиятининг тикланиши, бой тарихий меросимизнинг кенг ўрганилиши, анъаналаримизнинг сақланиши, маданият ва санъат, фан ва таълим ривожини билан узвий боғлиқдир», – деган сўзлари маънавият чўққисига интилишга чорламоқда.

ТЕКШИРИШ САВОЛЛАРИ:

1. Умумий таълим мактабларида янги дастур асосида мусиқа ўқитишнинг мақсад ва вазифалари нимадан иборат?
2. Мусиқа ўқитиш бўйича қандай илмий – методик ишлар, дастурлар, дарсликлар, қўлланмалар яратилди ва уларнинг муаллифлари ким?
3. Ёш кадрларни тарбиялашда мусиқа ўқитишнинг мақсади ва вазифалари нималардан иборат?

Таянч тушунчалар:

«Халқ чолғу асбоблари оркестри» – халқ чолғу асбобларини жамоаси, турли хил халқ асбобларида (доира, дутор, рубоб, чанг) жўр бўлиб ижро этиши. «Оммавий қўшиқ» бастакор ва композиторлар томонидан ёзилган асар, кенг омма ижросига мўлжаллаб яратилган қўшиқ.

МУНДАРИЖА

Сўз боши.

1. Шахс камолотини ривожлантиришда мусиқа тарбиячисининг роли
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини мазмуни, мақсади ва асосий босқичлари
3. Мусиқа дарсининг хусусияти ва структураси
4. Мусиқа дарсининг умумдидактик принциплари
5. Мусиқа ўқитиш методикасининг мақсад ва вазифалари
6. Вокал хор малакалари ва уларнинг аҳамияти
7. Умумтаълим мактабларида дарсларни режалаштириш
8. Бошланғич синфларда мусиқа ўқитишнинг мақсад ва вазифалари
9. Биринчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси
10. Иккинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси
11. Учинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси
12. Тўртинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси
13. Бешинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси
14. Олтинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси
15. Еттинчи синфда мусиқа ўқитишнинг мазмуни ва методикаси
16. Синфдан ва мактабдан ташқари мусиқа тарбияси тизими
17. Педагогик коллежларда мусиқа фанини ўқитишнинг мазмуни ва методикаси
18. 1920 – 90 йилларда мусиқа ўқитиш методикасининг қисқача тарихи
19. Хорижий мамлакатларда мусиқа тарбияси тизими
20. Ўзбекистоннинг умумтаълим мактабларида мусиқа таълими ва тарбиясининг ривожланиши

275 буюрма 200 нусха хажми 6 б.т. 2008 йил 12 ноябрь да
3 – сонли қарорига биноан босишга руҳсат этилди.
Республика Таълим Маркази

